

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 241. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-palladius01val-shoot-idm140153318338544.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

EN RET ENFOLDIG
BEDEBOG
OVERSAT EFTER LUTHER.
1540.
242
243

INDLEDNING.

I.

I Aaret 1540 skænkede Palladius efterfølgende lille Bedebog til sine Velyndere Borgermesterenke i Odense, *Magdalene Michels*, og hendes kaere Søn *Knud Michelsen*.

Skriftet er ikke som almindelig anført en Oversættelse af Luthers Bedebog, men af et meget yngre Skrift *Ein einfältige Weise zu beten*, som Luther i 1534 skrev til sin gode Ven, Meister Peter, Balbier.

Mens Luthers Bedebog allerede 1526 var bleven oversat paa Dansk af Poul Helgesen og 1531 af Chr. Pedersen, findes af nærværende lille Skrift ingen Oversættelse ældre end Palladius'. Vi har da her Exempel paa en PalladiusOversættelse, som er udført helt igennem paa første Haand. En Sammenligning mellem Oversættelse og Grundtext vil derfor have stor Interesse til Oplysning om Palladius' Arbejdsmetode og Sprogbrug.

I Forordet nf. S. 259 siger P., at han har udsæet denne lille Bedebog af *Tyske og Latine* paa Danske. Vi maa derfor undersøge tyske og latinske Udgaver af Luthers Skrift, ældre end 1540, det Aar Forordet er dateret, for at finde dem, der har ligget tu Grund for Oversættelsen. Disse Udgaver er saa vidt mig bekendt følgende:

1. Originaludgaven: *Ein einfältige Weise zu beten für einen guten Freund, Meister Peter, Balbier*. Wittenberg 1534. 4to.

2. *Ein einfeltige weise zu Beten für einen guten freund*. Wittenberg 17351. 4to.
* 244

3. *Ein einfeltige weise zu beten, fur einen guten freund*. 1535. 4to.

4. *Ein einfeltige weise zu beten/ fur einen guten freund*. Wittenberg 1536, 8vo.1

5. Den latinske Originaludgave: *Simplex et aptissimvs orandi modus, per D. Mart. Luth. in gratiam amid cuiusdam scriptus. Nunc Latinitate donatus*. Wittenberg 1537, 8vo.1

6. *Ein einfeltige weyse zu betten für einen gutten freündt*. 1539. 8vo.

7. Udgivet i Luthers *Betbüchlein*, 1538.

8. Udgivet i Luthers *Betbüchlein*, 1539, under Titlen:

Ein einfeldige weise zu beten/ für M. Peter Balbirer.1

Af disse Udgaver ender Nr. 1, 2 og 3 med Forklaringen af de ti Bud, hvorefter det hedder: "Vom Glauben oder helliger Schriff ist hie nicht zu sagen, denn das wäre ein unendlich Ding". I alle følgende Udgaver findes derimod til Slut et Stykke om de tre Trosartikler, svarende til Palladius' Oversættelse nf. S. 284-287. Det er derfor sikkert, at P. ikke har brugt nogen af de tre ældste Udgaver som Grundlag.

I Nr. 8 er Bedebogen delt i Afsnit med Overskrifter: "Ein einfeltige weise zu beten", "Ein einfeltige weise die X gebot zu betrachten", "Ein einfeltige weise den Glauben zu betrachten". Disse Overskrifter findes ikke hos Palladius, og da han aldrig udelader noget af Originalens Text, men kun ændrer denne ved Tilføjelser, kan næppe heller denne Udgave have været hans Grundlag.

Af Nr. 7, der ligesom Nr. 8 er udgivet i "*Betbüchlein*", har jeg intet Exemplar kunnet skaffe, men det er sandsynligt, at den stemmer overens med Nr. 8, saa Palladius heller ikke har haft den som Grundlag. Desuden er det lidet rimeligt, at P. skulde have udtaget Skriftet af en luthersk *Betbüchlein*. "Denne lille Bedebog", som han kalder den, har sikkert været en Bog - ikke et Afsnit i en Bog.

* - 245

Tilbage bliver de to tyske Udgaver Nr. 4 og Nr. 6 og den latinske Oversættelse, Nr. 5. De to første stemmer i Indretning og Form nøje med hinanden og afviger ikke paa noget væsentligt Punkt fra P.'s Oversættelse. Det kan derfor næppe afgøres, hvilken af dem han har brugt¹. Derimod er det sikkert, at han har brugt Nr. 5, da dette er den eneste latinske Udg. ældre end 1540. Som Grundlag for en Sammenligning mellem Originaler og Oversættelse vil vi altsaa bruge den tyske Udgave af 1536 og den latinske af 1537. Denne svarer til Luthers udvidede Skrift, idet den ligesom Palladius' Oversættelse slutter med Udlægningen af Trosartiklerne². Pall. har da helt igennem kunnet benytte saavel den tyske som den latinske Udgave.

Undersøger vi nu Forholdet mellem den danske Text og den tyske og latinske, vil vi finde, at Oversættelsen er en tro Gengivelse af Originalen, hvad selve *Indholdet* angaar. Ikke et eneste Sted har Pall. ændret de lutherske Forklaringer, intet er udeladt, intet er tilføjet. Helt anderledes med *Formen*. Her er Luthers fyndige knappe Tysk ombyttet med Reformationstidens vidtløftige Dansk. Enkeltord er gengivet ved tvefoldige eller flerfoldige Tautologier, og ofte indskydes hele Sætninger af enstydigt eller forklarende Indhold. Disse Udvidelser, der giver Oversættelsen Karakter af en Parafraze, skyldes dels Palladius selv, men dels - og ikke sjældent - har den latinske Oversættelse dannet det direkte Grundlag for den danske Text. Nogle faa Exempler vil illustrere dette.

Ganske uden Hjemmel saavel i den tyske som i den latinske Text er Tautologier som *betracter oc tencker* nf. S. 261, L. 33, lat. *meditabitur*, ty. *denkt; handle oc trachtere* nf. S. 274, L. 10, lat. *fractandum*, ty. *üben; till gerne oc forwarie* * - 246 nf. S. 277, L. 32, lat. *curce*, ty. *zu bewahren; skam oc skendzel* nf. S. 264, L. 121, lat. *humilitati*, ty. *gedemütigt; murret oc knurret* nf. S. 276, L. 12, lat. *non æquo animo ulli*, ty. *gemurret; locke/ beligge/ krencke eller skende* nf. S. 279, L. 14, lat. *vim facere*, ty. *schenden; eller en saa pyntelig Omskrivning for Jesus som denne: den rette øffuerste oc yperste mestere oc konstemand* nf. S. 270, L. 6, lat. *a summo et præstantissimo artifice*, ty. *der rechte Meister*.

Exempler paa *Indskud*, der ikke skyldes den latinske Oversættelse:

<i>Palladius Overs.</i> nf. S. 260, L. 26.	<i>Den lat. Overs. 1537</i> <i>Bl. A 2v .</i>	<i>Luthers Orig. 1536</i> <i>Bl. A 2 v .</i>
hen om en time vil ieg bede/ ieg maa end først gøre det eller det/ <i>ieg kand icke saa snart kome til at bede.</i>	ut oratione in horam unam atque alteram protracta, ante hoc aut illud absoluas.	vber eine stunde wil ich beten/ Ich mus dis oder das zuuor fertigen.
S. 269, L. 20.	<i>Bl. B 3r .</i>	<i>Bl. B 4r .</i>
Men der som hand vill/ baade staa oc sladre/ oc tencke paa andet/ da skulde hand/ vell flecke munden op til øret/ eller snappe næsen aff/ eller skære struben vd/ paa den som hand skulde rage/ <i>saa er der ille raget/ saa ad hand mottelangt heller ladet været sin ragen.</i>	alioqui, si multa garriret alijsque cogitationibus animum occupatum haberet, et oculos alio auerteret, uel naso illum quem radit mutilaret, uel os dissecaret adeoque iugulo læso enecaret.	Wo er aber zu gleich wil viel plaudern/ oder anders wo hin dencken oder gucken/ solt er wol einem maul vnd nasen/ die kele dazu abschneiden.
S. 273, L. 22.	<i>Bl. B 7r .</i>	<i>Bl. B 8v .</i>
... at vij skulle gaa orkeløse oc intet gøre eller oc at vij skulle slemme oc demme oc følge legomens løst oc begæring effter.	... ut in ijs ocio et genio indulgeamus.	... zum müssig gang noch zu fleischlicher wollust

* - 247

Exempler paa Udvidelser grundede paa den lat. Text:

S. 280, L. 8.	<i>Bl. C 6r .</i>	<i>Bl. C 8r .</i>
Ellers vore det vmueligt/ at naagen hulde met fred sin hustru/ børn/ eller tyende/ ved tycth oc ære/ for saadane vrene/	Atque nisi hoc fieret, ne unam quidem horam, uxoris, filiarum, familiæque pudicitia, uerecundia et castitas ab	Sonst were es nicht möglich/ fur dem vnsaubern Teuffel/ eine stunde/ sein

vkyske oc skalckhafftige dieffuels tienere oc dyrckere/ som ere/ bolere/ hore legere/ Oc der som Gud icke straffede saa haardelige same synd/ da skulde der bliffue en gruselig vnaturlig beblendelse/ at folck skulde løbe tilsamen som hunde/ eller andre vskellige bester/ som det skeer naar Gud er vreder paa oss/ oc drager sin haand fra oss/ oc lader oss velte vdaff en slemhed till en en anden.	impuro, libidinoso, et nequam illo Diabolo, tuta esset, sed omnibus faedissimarum libidinum speciebus, caninique, quas uocant, nuptijs, hoc est promiscuo et uago concubitu omnia complerentur, pecuinis et spurcissimis carnis cupidinibus concupiscentijsque passim indulgeretur. Id quod interdum accidit, cum Deus auerso uultu et manu sua subducta, sinit sursum ae deorsum miseri uolui et fædari omnia.	weib/ kind/ gesind/ bey zucht vnd ehren zu erhalten/ Es wurden eitel hundehochzeit/ vnd vihisch wesen draus/ wie es gehet/ wo gott jm zorn seine hand abthut vnd lests vber vnd vber gehen.
---	--	--

Denne vidtløftige tautologiske Omskrivning kan tit give én Indtryk af en hel lille Have af danske Enstydere, der ikke staar tilbage for Datidens latinske "Hortulus synonymorum". Saaledes i følgende Forklaring til 9. og 10. Bud:

S. 283, L. 20.

Bl. D 1v .

Bl. D 3v .

oc dene bwdord/ er en vern oc vold/ mod
 atskillig surfittighed/ kraagelaw/ finantz/ omslaw/
 selsin prackt/ oc suigefulde paafund/ som denne
 verdens børn/ aagerkarle/ tingstude/
 spitzbaaffuer/ hugstere/ trøglere/ oc vretfærdige
 kiøbmend bruge till at kratze/ riffue/ oc skrabe
 till samen met ret oc vret.

Estque hoc præceptum munimentum et
 uallum quoddam contra technas, aucupia,
 fallacias, practicas, quas uocat, et
 insidiosas illas artes uafriciemque hominum
 qui huius mundi sapientes uocantur, hoc
 est pleonecticorum, quæstuariorum,
 lucrionum, et usurariorum.

Vnd ist auch
 ein schutz/
 widder die
 spitzenfündlin
 vnd rencke
 der
 weltweisen/

248

Undertiden bevirker denne Overførelse af den latinske Ordpragt, at Stilen faar stærk Lighed med det 17. Aarh.'s ziirlige Stiil, som f.Ex. følgende Sprogbillede:

S. 268, L. 9.

Bl. B 1v .

Bl. B 2v .

det skeer vel tid oc ofte/ at ieg vti et
 stycke eller en bøn kan faa saa rige
 tancker vti mit sind/ at ieg lader de
 andre sex støcker staa tilbage/ oc
 spacerer hen vti same tancker/ som vti
 en altsomløsteligst marck

Non raro tamen tam pia tam fæcunda
 cogitandi materia in una aliqua
 petitionum harum parte mihi succurrit, ut
 in eam tamquam in amænissimum et
 latissimum campum prodambulans,
 reliquas sex intermittam omnes.

Kompt wol offt/das ich jnn
 einem stücke oder bitte/
 jnn so reiche gedancken
 spacieren kome/ das ich
 die andern Sechse lasse
 alle anstehen/

De anførte Exempler vil vist tilstrækkeligt vise Palladius' Tendens til at udvide og forklare Originalen uden paa noget Punkt at ændre dens Indhold eller øge det med ny Tanker.

Der findes dog ogsaa adskillige Steder, hvor P. har fulgt den lutherske Text ordret og evnet at gengive den med hele dens Farve og Fynd. Et enkelt Ex. kan anføres:

Palladius' Overs.
 nf. S. 268, L. 23.

Luthers Orig.,
 Bl. B 3r .

Den lat. Overs.,
 Bl. B 2r .

Huad er det andet/ end freste Gud/
 naar som munden bladderer/ oc
 hiertet er der longt fra/ som en
 prest vti paffuedømet/ plegde saa
 at bede/ Deus in adiutorium meum
 intende/ dreng haffuer du lat for
 vognen/ Domine ad adiuuandum
 me festina/ pige gack/ oc malcke
 kørerne/ Gloria patri et filio et
 spiritui sancto / Løff

Was ists anders denn Gott
 versuchen/ wenn das mau
 plappert/ vnd das hertz anders wo
 zerstrewet ist? Wie jener Pfaff
 betet/ auff die weise/ Deus in
 adiutorium meum intende/ knecht
 hastu angespannen? Domine ad
 adiuuandum me festina/ Magd
 gehe milcke die kue/ Gloria patri
 et filio et spiritui sancto/

Quid est enim aliud quam Deum
 tentare cum labia strepitum ædunt,
 et magnum uerborum cumulum
 profundunt, cordeperegrinante et
 alijs cogitationibus dedito.
 Quemadmodum Sacrificulus ille
 rurestris ipsis preculis subinde
 aliena miscebat, ad hunc modum,
 Deus in adiutorium meum intende,
 Heus serue, deme1 helcia

*
 — 249

dreng/ det
 fenden tager
 deg.

Lauff bube das
 dich der ritt
 schütt.

equis, Domine ad adiuuandum me festina, uade Famula mulge uaccas,
 Gloria patri et filio et spiritui sancto, Etiam cessas puer, Dij te perdant.

Dette Citats klare og knappe Gengivelse af Originalens Ord viser, at den ellers fremherskende Vidtløftighed ikke blot skyldes Ubehjælpssomhed og Famlen. Palladius har villet have Ordrigdom. Gennem utrættelige Gentagelser skulde Sandheden hamres ind i den lidet vidende Læsers Bevidsthed. Derfor har han oftest foretrukket den latinske Parafraze for Originalens Fyndord¹.

II.

Palladius' Oversættelse er bevaret i to Udgaver. Den ene, af hvilken et fuldstændigt Exemplar findes i Karen Brahes Bibliotek, er trykt i Magdeborg hos Hans Walther 1541. Af den anden findes kun et defekt Exemplar - paa det kgl. Bibliotek -, det sidste Blad, hvor Trykkested og Trykkeaar har været angivet, mangler; men saavel Titelrammen (der er den samme som paa Hans Barths Tryk af Kirkeordinansen) som Typerne viser, at Bogen er trykt af Hans Vingaard, der c. 1541 havde overtaget Hans Barths Materiel².

Hvilken af disse Udgaver, der maa lægges til Grund for en Nyudgave, er der ingen Tvivl om, idet den københavnske Udgave er et Eftertryk af den magdeborgske. Denne bærer mange Spor af den tyske Sætters Virksomhed, og disse Spor er kun delvis udviskede i det danske Tryk. Saaledes findes i Københavnertrykket *tyske Sætterfejl* som Præt. Sg. *steig* for *steeg* Bl. B 7r, Subst. *reiff* for *reeff* "Reb" Bl. D 2r, Flertalsformen *stunden* for *stunder* Bl. D 1r ^{**} 250 o. lign., Fejl som er lidet forklarlige i en Bog sat af en dansk Sætter efter dansk Manuskript, men overmaade rimelige, naar Sætteren har sat efter den i Magdeborg af en tysk (eller fortysket) Sætter satte Udgave, der netop paa de anførte Steder har *steig*, *reiff*, *stunden* (se Noterne til S. 260 L. 20). Paa lignende Vis har det tyske Tryk *ein* for *een*, *stan* for *staa*, Sammenblanding af *v* og *f* i Forlyd o. a. (se Noterne sst.). En nøje Sammenligning mellem de to bevarede Udgaver viser da ogsaa en fuldstændig ordret Overensstemmelse. Derimod er der forskellige ortografiske Afvigelser. Exempelvis kan nævnes, at *Københavnertrykket* regelmæssigt har *w* i Forlyd, ofte *-is* i Endelser, at ældre Dansk *øg* skrives *øy*, og at Præpositionerne "ved" og "at" skrives *wid* og *ath*, hvorimod *Magdeborgtrykket* har *v* i Forlyd, *-es* i Endelser, *øyg* for ældre *øg*, og Præpositionerne stavet *ved* og *at*. Men trods disse og adskillige andre gennemgaaende Forskelligheder, er der som ovenfor nævnt en minutøs Bevaring af mange Trykfejl; foruden de allerede anførte kan nævnes: *den hellige kircken*, K.1 B1. D 7v for *kircke* jfr. Noten til S. 286 L. 33; *vtagnemeleighed* K. Bl. D 7v for *vtacknemelighed* jfr. Noten til S. 287 L. 4, *rifne* K. Bl. D 4r for *rifue* jfr. Noten til S. 283 L. 24 o. s. v. Andre Trykfejl er dog rettede f. Ex. *halsen* Bl. C 3r, hvor M.2 har *halfen*, *Ecclesi*. K. Bl. B 3v, hvor M. har *Eeccelsi.*, *fiender* K. Bl. A 8r, hvor M. har *viender* o. fl. Til Gengæld er der indkommet et Mylder af ny Fejl: *altig* (for *altid*) K. Bl. A 1v, *hwet* (for *hwert*) K. Bl. A 2r, *stad* (for *stat*) K. Bl. C 3v o. s. v., o. s. v. I det hele er *Københavnertrykket* meget mindre omhyggeligt end *Magdeborgtrykket*, og da *dette* er Grundlaget for hint, behøver vi ikke nærmere at beskæftige os med det danske Tryk.

Derimod vilde det være af Betydning at vide, om *Magdeborgtrykket* 1541 er det autentiske Originaltryk, eller om det er Optryk af et ældre Tryk. Vi har tidligere omtalt, ^{**} 251 at Forfatteren ingenlunde overlod til Sætteren at bestemme Ortografien. Baade *Sadolins Katekismus* og *Palladius' Katekismus* var trykt hos Hans Vingaard med faa Aars Mellemløb, og dog var der en afgørende Forskel i Retskrivning¹; ligeledes var den ortografiske Uoverensstemmelse mellem *Palladius' Skrift om Lønligt Skriftemaal* og dens Kilde, den københavnske Haandbog, overmaade stor, skønt *Bogtrykkeren* var den samme². Et slaaende Exempel paa dette Forhold har vi i *Tidens Hovedværk*, *Christian den Tredjes Bibel*, der fra først til sidst er trykt af Ludv. Dietz, men som i det indledende Kongebrev fuldstændig bevarer *Kancelliets Ortografi*, mens den paafølgende Fortale af *Palladius* gengiver dennes fra *Kancelliets stærkt afvigende Retskrivning*³. Naturligvis havde *Palladius* ikke en fast Retskrivning af den Art som vor *Tids officielle Retskrivning*; i mangfoldige Ord træffer vi *Dobbeltformer* - ogsaa indenfor samme Værk, Former som *hiemmel* og *himmel*, *gong* og *gang*, *vid* og *ved*, *nogne* og *nogle* o. fl.; men i en hel Del Tilfælde vil *man* finde ortografiske Regler gennemført næsten uden Undtagelse fra den første til den sidste Side i hans Bøger og fra den første til den sidste Bog han har ladet trykke, og det hvad enten Trykkeren har været Hans Vingaard, Ludvig Dietz eller Chr. Barth i Kbh. eller Hans Walther i Magdeborg. De Bøger der maa anses for autentiske Tryk er Originaler og Oversættelser udgivne af ham selv samt Fortalen i *Biblen* 1550, hvis Udgivelse han forestod; derimod kan man ikke medregne Fortaler i *andre* Forfatteres Skrifter, heller ikke Optryk af hans egne Bøger. De Udgaver, der maa undersøges, er derfor følgende: 1. *Enchiridion*, Hans Vingaard, 1538; 2. *Lønligt Skriftemaal*, H. V. 1538; 3. *Dejlige Sprog af den hellige Skrift*, H. V. 1550; 4. *Fortalen til Biblen*, Ludv. Dietz 1550; 5. *En personlig Bekendelse*, H. V. 1551; 6. *Om Mildhed og Sagtmodighed*, ^{**} 252 H.V. 1553; 7. *En aandelig Recept mod Pestilens*, H.V. 1553; 8. *Om Aager*, H. V. 1553; 9. *En Tractat*, H. V. 1553; 10. *Evangelisk Rimstok*, H.V. 1554; 11. *St. Peders Skib*, H.V. 1554; 12. *Om de Dødes Opstandelse*, H.V. 1555; 13. *Om Jesu Forklarelse*, H. V. 1555; 14. *Alterbogen*, Hans Walther, Magdeborg 1556; 15. *Hosedjævlen*, H. V. 1556; 16. *Tvende Tractater om Ægteskab*, H. V. 1556; 17. *Jesu Navn og Titler*, Kbh. 1556; 18. *Om Sværgeren og Banden*, Kbh. 1557; 19. *Trøsteskrift til Fr. II*, Chr. Barth, Kbh. 1559. Alle disse Udgaver har bl. a. følgende ortografiske

Overensstemmelser paa Punkter, hvor Tidens Ortografi var i høj Grad vaklende; 1. v. ikke *w*, i Forlyd; 2. Pronominalformerne *mig*, *dig*, *sig*, ikke *meg*, *deg*, *seg*; 3. Pron. *dem*, ikke *dennem*; 4. Artiklen *it*, ikke *et*; 5. *fra*, *sla*, ikke *fraa*, *slaa*. Naar man nu i en Udgave finder gennemgaaende Afvigelse paa adskillige af disse Punkter, saa maa man formode, at *Udgaven ikke er den af Forfatteren besørgede Originaludgave*. Og en ortografisk Undersøgelse af Magdeborgrtrykket vil vise, at her regelmæssigt skrives *meg*, *deg*, *seg*, ikke *mig*, *dig*, *sig*; *dennem*, ikke *dem*; og *et*, ikke *it*; Københavnertrykket har ændret *meg*, *deg*, *seg* til *mig*, *dig*, *sig*, men bevaret Pronominalformen *dennem* og Artiklen *et*.

At et Optryk kunde udkomme i Palladius' Levetid uden at være gennemset af ham, har vi allerede set Exempel paa ved Haandbogen 1538, hvor Andenudgaven 1556, der er trykt i Lübeck, har ændret Originalens *dem* til *dennem*, *fra*, *sla* til *fraa*, *slaa* og *it* til *et*, ligesom Sætteren har ladet indløbe "tyske" Fejl som *v* for *f*, *heim* for *hiem* o. lign.1.

Vi maa formode, at noget lignende har fundet Sted ved nærværende Skrift. Rimeligvis er Originaludgaven kommet i 1540. *Hvor* Originalen er trykt, kan ikke med Sikkerhed ^{*}—^{*} 253 siges, men muligvis har Hans Walther ogsaa trykt denne (se nf.). I Løbet af et Aars Tid er den bleven udsolgt, og af egen Drift eller paa Palladii Opfordring har han trykt en ny Udgave, som da er gennemset, ikke af Forfatteren, men af en os ukendt Korrektør1.

Denne Hypotese vilde naturligvis støttes meget, om man i ældre Bibliografier eller Bogkataloger kunde finde Spor af en Udgave 1540. I Bruuns udførlige PalladiusBibliografi er der ingen Antydning heraf. Men Bruun omtaler (Aarsberetn. II, 238) et Skrift med Titlen "En Udleggelse eller Forklaring offuer Fader Vor etc. af Tydsk paa Dansk oversat aff D. Peder Palladio. Magdeborg 1541", og dette Skrift identificerer han vistnok med Rette med Palladii enfoldige Bedebog. Samme Skrift er imidlertid bleven solgt ved Auktion paa Børsen 2. April 1662, og i Katalogen over Auktionen er Trykaaret 1540 angivet2. Dette synes da at tyde paa, at Bedebogen har foreligget i et ældre Tryk end det nu kendte. Og dette bestyrkes ved en Notits i et samtidigt Haandskrift, Landsdommer *Jacob Bircherods* originale Manuskript om "Lærde mend fødte i Odense". I dette helt igennem meget paalidelige Skrift, der findes i det kgl. Bibl. (Ny kgl. Saml. 4° Nr. 1207), læses under Omtalen af Palladius' Velynder Knud Michelsen, følgende: "een Dedicace, som D. Peder Palladius, biskop i Sælland haver skrevet til ham og hans Moder ved een liden bog kaldet D. Martini Lutheri eenfoldige underviisning, huorledes mand rettelig skal gjøre sin bøn, *fordansked Magdeborg 1540 in 8tavo*".

Vi tør saaledes af indre Kriterier og ydre Oplysninger slutte, at det oprindeligste af de to *bevarede* Tryk, ^{*}—^{*} 254 Magdeborgrtrykket 1541, ikke er det af Palladius autoriserede Originaltryk, men at dette sidste er trykt i Magdeborg 1540 - og senere er gaaet tabt.

III.

Magdeborgudgaven er som Titelbladet (ni S.257) viser i lille Oktavformat. Linjeantallet er 26. Bogen er meget smukt udstyret med Titelramme og talrige ornamenterede Initialer (se nedenstaaende Gengivelser) og med et stort Træsnit af det danske Vaaben med Christian d. Tredjes Kongetitel (nf. S. 258). I Titelrammen findes - foruden en Fremstilling af Kristus og de to Røvere paa Korset og af Evangelisternes Symboler - en Række Vaabenskjolde med Dele af det danske Vaaben. Ogsaa i Initialerne er, som ovenstaaende Gengivelser viser, bl. a. det danske Vaaben fremstillet. Dette: Titelramme, Initial og det store Træsnit af Vaabnet vidner om, at Hans Walther har haft et betydeligt Materiel udelukkende beregnet paa Trykning af danske Bøger. Der er da ogsaa fra hans Presse bevaret over en halv Snes forskellige danske Tryk, hvoriblandt adskillige meget omfangsrige som Hans Tavsens Postil1 og Palladius' Alterbog2.

Københavnerudgaven er tarveligere udstyret. Titelrammen er, som Gengivelsen S. 255 viser, den samme, ^{*}—^{*}255 som Hans Barth havde brugt til Ordinansudgaven 15391. Den røde Farve er paalagt med Haanden paa de dertil beregnede "aabne" Typer. Men Udgaven har hverken Træsnit eller Initialer og gør meget sparsom Brug af Missaler.

Af Magdeborgudgaven findes som ovf. nævnt eet fuldstændigt Exemplar i Karen Brahes Bibliotek; to Exemplarer ^{*}—^{*}256 uden Titelblad findes i det kgl. Bibliotek; her bevares ogsaa det eneste eksisterende Exemplar af Københavnertrykket.

I Mollers Cimbria litterata anføres en Del senere Udgaver af Bedebogen. Moller har imidlertid sammenblandet Bedebogen og Palladius' Oversættelse af *Ochinus'* Nogle mærkelige Bønner, 1551, og det viser sig ved nærmere Undersøgelse, at alle de af Moller nævnte senere Udgaver maa henføres til "Bønnerne" ikke til "Bedebogen".

257

258

259

**Erlig oc velbyrdig quinde Magdalene
Michels/ som vor Burgemesters hustru i Ottense/ oc hendes
kiere søn Rnud Michelsen/ ønsker ieg Peder palladius
Doct. naade ock fred aff Gud fader ved
Jhesum Christum.**

Kjere venner/ sender ieg eder/ denne lille bedebog/ som ieg haffuer vdsæt aff tyske oc latine paa Danske/ for en føyge skenck oc gaffue/ til en tacknemeligheds bekendelse/ for edre mangfoldelige velgerninger/ som ÿ meg altid bewÿst haffue/ dog besynderlige vden lands/ ÿ det/ at ÿ lode bekoste Mine studia oc lærdom/ vti bogelige konster/ oc vti den hellige scrifft/ Gud till loff oc ære/ oc den hellige Kircke till opbyggede/ || huilcket ieg vill/ oc trolige forarbeyde paa/ met Guds hielp/ indtill min dødedag/ at eders vmage oc bekostning/ icke skall være gjort forgeffues.

I finde her vti denne bog/ en ret Christelig/ øffuelse/ effter den hellige scrifftes lyelse/ huorledes huert Christet menneske/ bør at handle met Gud/ i sin daglige bøn/ om syndernes bekendelse/ Christi velgerninger/ syndernes forladelse/ oc om alt det/ som oss er behøff at bede vti Jesu naffn/ aff Gud vor hemelske fader/ effter hans egen befalning oc løffte/ vti en ret tro/ till vor sielss salighed.

Bedendes eder der fore kærlige/ oc gerne/ at i tage dette mit føyge arbeyde till tacke/ tagendes løen aff Gud/ formedelst
Jesum Christum vor Herre/ hannom edder oc alle
Christne befalendes/ till euig tid Amen/
Screffuet vti Kiøbmenhaffn
S. Morthens dag/
Aar etc.
M.D.XL. ||

260

**En enfoldig vndervisning
huorledes mand scal gøre sin bøn
som D. Marti. Luth screff
for sin gode ven.**

Kiere ven/ effterdi/ at i haffue tit oc offte formanet meg/ da will ieg dele met eder/ det som ieg hafuer/ oc ieg vill kortelige giffue eder till kende/ huorlunde ieg holler meg met mine bøner/ Gud gifue eder/ oc huert menneske naade till/ at forbedre denne min vnderwijsning AMEN.

DEt første ieg fornemer/ at ieg formedelst fremed handell eller tancker/ er vorden kolder/ oc vtidig till at bede (som at legomet oc dieffuelen ere da altid redbone till at forhindre vore bøner) Da tager ieg min Psaltere/ oc løber ind i mit kamer/ eller (der som tidsens leygelighed giffuer seg saa) hen || i kircken till den Christne forsamling/ der beginder ieg de thi Guds bwd/ oc Troen/ oc der som tiden recker till/ naager merckelige Christi/ eller S. pouels sprock/ eller naager Psalmer/ denom læser ieg mundelige ved meg selff/ ord fra ord som børn plege at gøre.

Det er oc/ een mechtig goder sedvane/ oc bør aldri at foractes/ men holles ved mact vti alle maade/ at en Christen bøn/ seal om morgenen være den første/ oc om afftenen den siste gerning/ som et Christet menneske skal tage seg fore.

Oc skall huert menneske flitelige tage seg vare/ for disse falske oc bedrægelige tancker/ som saa sige/ tøffue/ tøffue end lit/ hen om en time vil ieg bede/ ieg maa end først gøre det eller det/ ieg kand icke saa snart kome til at bede/ Fordi/ at met saadane tancker drages mand der fra/ oc kand icke kome till at bede/ for andre sisler oc arbeÿde/ som tilfalle om dagen/ saa at den ganske dag gaar hen/ oc mand komer icke en gong ihu at bede. ||

Det kand vell ske/ at saadane gerninger/ kome oss støndim fore/ som saa gode kunde være/ eller ia bedre end en Christen 261 bøn/ besinderlige/ naar som der er nød paa ferde/ at saadane gerninger maae haffue fremgong/ oc gøres/ som oc dette sprok lyder/ der mand tillægger Sancto Jeronimo/ At alle Christne menneskes gerninger/ ere bøner/ Oc et andet sprock/ Huo som trolige arbeÿder/ hand beder tøssuer/ huilcke sprock/ der ere icke sagde i anden mening/ end at naar som et Christet men neske varer paa sit embede oc arbeÿder trolige/ da frycter oc ærer hand Gud/ oc tencker paa hans bud/ saa at hand vill ingen gøre vret/ icke stiæle/ ingen bedrage/ met falsck oc swig/ ingen gøre skade etc. Disse tancker som opspringe aff en ret Guds fryct oc tro/ || kand visselige det saa gøre/ at alle hans gerninger/ ere en ret Christen bøn/ oc der till et offer/ Gud till loff oc tieneste.

Tuert emod/ er oc det sanden/ at alle de gerninger/ som et vantroet eller vgudfryctegt menneske gør/ ere intet andet end bespaatelse/ formaledidelse/ oc synd/ oc at den som vtrolige arbeÿder/ oc fuldkomer icke sit embede i Guds fryct/ oc i en ret tro/ hand bespatter oc formaledider Gud dobelt/ Fordi at et vgudfryctegt hierte haffuer vgudfrøctige tancker/ saa at saadant et menneske/ vti sit arbeÿde/ tencker huorlunde hand kand foracte Gud/ oc offuertræde hans bud/ huor lunde hand kand gøre sin neste vret/ stæle/ oc handle vtrolige.

Huad ere disse tancker andet/ end en ret foractelse/ spaat oc formaledielse/ mod Gud oc mennesken/ oc der fore bliffuer hans arbeÿde/ tweffolt formaledielse/ oc hand der met forbander seg selff/ Oc saadane menneske/ bliffue euige staadere oc stackarle. ||

Om denne idelige bøn/ som skeer vti et Christet menneskes arbeÿde/ taler Christus Luc.xi. der som hand biuder/ at mand scal bede vden affladelse/ foruare seg fra synd oc vret/ huilcket som kand icke ske/ der som mand frycter icke Gud/ oc heller beuorer hans bwd/ som den første Psalme siger/ Saligt er det menneske/ som dag oc nat betracter/ oc tencker paa Guds bwd.

Men dog scal mand see vell till/ at vif icke vennes fra den rette bøn/ eller optencke de gerninger/ som oss tøckes at være nøttelige/ end dog at de ere icke nøttelige i seg selff/ huor aff 262 at vij bliffue da paa det siste lade/ oc fortraadne till at bede/ Fordi at Dieffuelen er icke full oc lader/ omkring oss/ at arbeÿde paa vort verste/ Der till er vort eget legome/ for saare leffuendes oc kaaet/ at staa aanden emod/ som gerne vilde bede oc tiene Gud.

Men nu wille vij kome/ till det igen/ som vij sluppe tilforn/ Naar hiertet er nu varmtgiort formedelst saadan || mundelig tale/ som er Guds bwd oc Troens opregnelse/ da fald paa dine knæ/ eller stat met samenlagde hender/ oc sla dine øygen op i hemelen oc sijg eller tenck/ saa met det snareste.

O Riere Here Gud hemelske Fader/ ieg er en wuerdig armer syndere/ icke verdig till/ at opløffte myne øygen/ eller hender till deg/ oc bede om naaget. Men effterdi/ at du haffuer budet oc befalet ossat bede/ Oc der till met haffuer du loffuet/ at ville høre vor bøn/ oc der offuer haffuer du selff lært oss/ huorlunde vij skulle bede/ ved din kiere søn Jesum Christum vor Herre.

Saa konter ieg nu til deg/ oc vill være deg hørig oc lydig/ saadane dine bwd/ oc befalninger/ oc forlader meg paa dine nadige foriættelser oc tilsigelser/ oc beder met alle dine hellige Christne paa iorden/ i vor Herres Jesu Christi naffn/ som hand selff haffuer lært meg.

**Wor Fader som est i hemelen
etc. ret vd till ende. ||**

Den Første bøn.

NAar som i haffue saa læst/ Fader wor till ende/ da tager eder et støcke fore eller flere/ om eder saa tyckes/ besynderlige/ at betencke oc bede/ Wille i tage den første bøn fore som er (helliget vorde dit naffn) da maa i saa sige.

Eya min aller kereste hemelske Fader/ ieg beder deg ved din kiere søn Jesum Christum vor Here/ at du wilt dog hellige dit naffn/ bade vti oss selff/ oc i den ganske verden/ det er/ at 263 du wilt lade dit hellige ord/ oc Euangelium/ predickes vd/ offuer den ganske verden/ Sla ned oc læg øde/ i grund de gruelige Affguderij/ seckter/ oc ketterij/ som baade Tørcken oc Paffuen/ met alle falske Apostele/ vildfarende aander oc Suermere indført haffue/ blant dit folck/ oc saa falskelige føre/ oc skendelige misbruge dit hellige naffn/ dem selff/ oc andre/ som de bedrage till || en gruelig formaledielse/ oc fordømmelse/ De sige oc rose der aff/ at det er dit ord/ oc kirckenes bwd ock befalning/ oc det er dog ick andet/ end Dieffuelsens løgen oc bedregerij/ met huilcket de haffue saa iemerlige forført monge arme siele/ i den ganske verden/ oc der till met/ dræbe de/ ock myrde monge/ oc vdstyrte vskyldigt blodt/ oc forfølge alle gode Christne meneske/ oc de mene seg/ at gøre deg/ en mectig Guds tjeneste der met.

Kiere Herre Gud see her till/ omuent oc bortuent/ omuent dem om som sculle end nu bliffue omuende/ at de met oss/ oc vit met denom/ kunde hellige oc prise dit naffn/ baade met en retter oc rener lærdom/ oc met et got helligt leffnet/ Men bortuent denom/ som icke ville lade seg omuende/ saa at de kunde lade aff at misbruge/ skende/ oc vanære dit hellige naffn/ oc at de motte aff lade/ at forføre det arme folck/ AMEN.

Den anden Bøn.|| Tilkome oss dit rige.

HEr maa i saa sige/ See kiere Here Gud hemelske Fader/ huorlunde icke alene verdens wijsdom/ oc meneskens fornufft/ setter seg op mod deg/oc bespaatter dit hellige naffn/ oc giffuer løgen oc Dieffuelen din ære/ men ocsaa setter mod deg/ all krafft oc mact/ velde oc rigdom/ som du haffuer giffuet mennesken/ till at tiene deg met/ oc till at styre/ oc regere denne verdens rige/ oc regemente met/ Alle desse ting/ vanbruge dine fiender mod deg oc dit rige/ oc arbejde der paa/ at de kunde det ødelegge oc forderffue/ De ere megtige/ store/ mange/ tycke/ fede/ fulde/ oc trerske till at plage/ 264 forhindre/ oc forstyre den lille haab/ som er i dit rige/ oc er siug oc skrøbelig/ foractet oc forminsket/ den wille de ingelunde lide paa iorden/ oc mene dog ligeuell at de gøre Gud/ en stor tjeneste der met. ||

Kiere Herre Gud hemelske Fader/ omuent oc affuent/ Omuent denom som skulle end nu være børn/ oc lemer i dit rige/ at de met oss/ oc vij met denom/ motte tiene deg i dit rige/ met en ret tro/ oc sand kerlighed/ oc at vij motte kome aff dette dit begynte rige/ till det ewige rige/ Men affuent fra oss/ denom som icke ville afflade/ met all deres kraft oc mact/ at forfølge oc sorstyre dit rige/ at de motte bliffue omkaste/ oc hoffuedkuldets omstørte/ oc faa baade skam oc skendzel/ saa at de kunde nødes till at afflade/ oc icke lenger forfølge deg oc dit rige Amen.

Den tredie Bøn. Vorde din vilie saa paa iorden som hand er i hemelen.

Her maa i saa bede. ||

EYa kiere Herre Gud Fader du veest vell/ at naar verden kand icke gøre dit naffns ære till intet/ oc ey aldeles forlægge dit Rige/ saa gaar hun dog om/ dag oc nat/ met onde tække oc støcke/ met falsk oc suig/ bruger

atskillig argelist oc finantz/ trøster oc styrker seg/ truer oc traatzer/ oc radslar mod dit naffn/ ord/ rige oc børn/ huorledes at hun kand forderffue oc ødelægge denom/ Der fore kiere herre Gud Fader/ omuent oc affuent/ Omuent denom/ som skulle end nu faa din vilie at vide/ at de met oss/ oc vij met denom/ motte være din vilie hørsome oc lydige/ oc der offuer gerne lide taalmodelige og gladelige alt ont/ pine oc genuordighed/ oc her vti kende/ prøffue oc forfare/ din naadelige miskundelige oc fuldkomne vilie/ Men affuent fra oss/ denom/ som icke ville afflade/ at gøre skade met deres buller/ 265 had/ trusell/ oc onde vilie/ Gør det saa/ at alle deres raad/ anslaw oc finantz/ kunde bliffue till intet/ oc || till beskemelse/ saa at alt det onde kand vdgaa offuer denom selff/ som den siuffuende Psalme siunger Amen.

Den fjerde Bøn. Giff off i dag vort daglige brød.

DENne part maa i saa betencke oc sige/ Kiere herre Gud hemelske Fader/ giff oss/ ocsaa din benedidelse/ oc alt det som wij haffue behoff/ till dette timelige oc forgengelige leffnet/ giff oss nadelige goder fred/ oc beware oss fra krig oc vfred/ Giff Reyseren oc alle Konger/ Førster oc herrer/ gode oc salige raad/ at de kunde holle deres landt oc rige/ i goder fred/ ved low oc ret/ Giff besynderlige/ vor kiere Herre oc konge (vid hues beskyttelse oc beskermelse du vilt beuare oss) lycke oc raad/ mod sine fiender/ giff hanom visbom oc forstand/ till at styre oc regere || sit land/ oc rige/ i fred oc lycsalighed/ oc beskerme hanom fra alt ont/ fra falske tunger/ oc fra vtro vnderdane. Giff alle vnderdane nade/ till at tiene trolige/ oc att være hørsome oc lydige/ huer i sit embede/ som de ere kallede till/ Giff huer stat/ borgere oc bynder nade/ at de kunde være frome/ oc beuise huer andre troskaff oc kerlighed/ Giff oss timelig værlic oc iordens fruct oc grøde/ Jeg befaler deg huss oc gaard/ hustru oc børn/ oc hielp meg/ at ieg kand vell regere denom/ oc at føde oc optøcte denom/ met en Christelig oc retferdig næring oc biæring/ Driff bort fra oss Dieffuelen/ oc alle onde Engle/ som ville gøre oss her vti skade oc forhindring Amen.

Den femte Bøn. Forlad oss vor skyld som vij forlade vaare skyldere. ||

266

HER maa i sige/ Kiere Herre Gud miskundelige fader/ gack icke met oss for dom/ Fordi/ at for deg er intet leffuendes meneske retferdigt/ Eya regne oss icke till synde/ at vij ere deg saa vtagnemelige/ for alle dine vsigelige velgerninger/ aandelige oc legomlige/ oc at vij dagelige tid oc offte falle oc synde mere end vij selff vide eller mercke kunde/ som den xvij Psalme giffuer till kende/ Ansee du ick huor frome eller onde vij ere/ men ansee din grundeløse barmhertighed vti Christo din kiere søn vor skenck oc gaffue/ forlad oc alle vore fiender/ oc alle denom som gøre oss skade oc vret/ lige som vii forlade denom aff vort hierte/ fordi at de gøre seg selff der met den største skade/ at de fortørne deg/ i det/ at de forlægge oss/ Oc vii ere intet behulpne met deres forderuelse/ Men vij vilde meget heller see denom salige met oss Amen/ Her skal huer randsage sit hierte oc sind/ oc der som hand fornømer seg at icke || kunde lettelige forlade syn neste hans bryst/ da skall hand oc saa bede Gud der om/ at han kand forlade/ Men saadant skal mand forkynde aff predicke stolen.

Den siette Bøn. Leed oss icke i frestelse.

Her maa i saa bede.

Om Kiere Gud hemelske Fader/ holt oss vogne vackre redbone oc flitige vti dit ord oc tjeneste/ saa at vij icke skulle vorde fortrødne oc lade/ lige som oss fattedes nu intet/ paa det at den grume dieffuel ick skal forraske oc offuerfalle oss/ oc bortage fra oss igen/ Dit hellige ord oc rene lerdøm/ eller begynde twedract oc ketterij blant oss/ eller føre oss anderleds i synd oc skam/ aandelige eller legomlige/ Men giff oss formedelst din aand/ vijsdom oc krafft/ at vij kunde gøre hanom veldelige modstand/ fordriffue oc offueruinde/ oc saa beholde seyer offuer hanom ved vor Herre Jhesum Christum Amen. ||

267

Den siuffuende Bøn. Men frels oss fra ont.

Her maa i saa sige.

O Kiere Here Gud Fader/ Dette arme ælendige leffnet er saa fult met iemer oc vlycke/ met sorg oc farlighed/ met vtroskaff oc ondscaff (som S. Pouel siger/ Dagene ere onde) at vij motte rettelige trettas oc vorde kede aff dette liiff oc begære døden/ Men du kiere Fader kender vor skrøbelighed/ der fore/ hielp oss/ at fare frij gennem saa mangfoldige vedermod oc ondscaff/ oc naar som tiden komer/ da giff oss en naadig stund/ oc en salig affgong/ fra denne iemerlige dall/ at vij icke vorde forfærede for døden/ oc eÿ falle vti misshaaff/ men at vij kunde met en faster tro/ befale vor siell/ vti dine hender AMEN. ||

AMEN.

Merck her vell/ at du skalt staa fast oc trygelige paa dette ord/ Amen/ oc icke twile naar som du beder/ at Gud ia vill høre deg naadelige/ oc sige Ja til din bøn/ Oc betenck ia/ at du icke sider eller staar der alene paa dine knæ/ men den ganske Christenhed/ oc alle frome Christne hoss deg/ oc du blant denom/ met en ensindig oc endrechtig bøn/ huilcken Gud icke vill foracte/ Oc gack icke fra same bøn/ før end du haffuer saa saugt eller tencht/ Nu vell an/ Denne bøn er bønhort hoss Gud det veed ieg visselige/ oc i ret sandhet/ det bemercker dette ord/ AMEN.

Her skalt du nu mercke/ at ieg icke vill haffue/ at du skalt være bunden veed disse mine ord/ eller saa læse denom altid ord fra ord/ som de staa her screffne/ Fordi/ at der bliffue paa det siste en blabren/ oc et vnytteligt slader aff/ der som mand skulde saa vdveyge till lod oc quinthen/ huert ord eller || bogstaff vti denne bog/ som ligfolck plæge at læse deres Rosenkrantz/ oc som Muncke oc messeprester gjorde seg daglige tider 268 oc bøner/ Men der fore setter ieg disse ord for meg/ at ieg kand opuecke mit hierte till at bede/ oc offuerueye huad for tancker der skal indfalle naar som vij bede Fader vor. Men naar vort hierte er ret optent/ varmt oc lystigt til at bede/ da kunde vij vell met andre oe mindre ord vdrede vor bøn for Gud/ fordi at ieg binder meg icke selff til saadane ord eller bogstaffue/ men ieg taler vti dag saa/ oc vti morgen saa/ effter som ieg er varm oc lystigt till at bede/ dog bliffuer ieg alligeuel det meste ieg kand ved same rancker oc sind/ det skeer vel tid oc oste/ at ieg vti et stycke eller en bøn kant faa saa rige tancker vti mit sind/ at ieg lader de andre sex støcker staa tilbage/ oc spacerer hen vti same tancker/ som vti en altsomløsteligst marck/ Oc naar som der konter saadane rige/ kostelige gode tancker/ vti hiertet/ da skalt mand lade de andre bøner fare oc giffue || disse tancker rwum i hiertet/ oc tie stille/ oc ingelunde forhindre denom Fordi at den Hellige Aand/ predicker der da selff/ oc et ord aff hans predicken er meget bedre/ end vore tusinde bøner/ Oc ieg haffuer offte mere lært/ vti saadan en bøn/ end ieg kunde ellers lært/ aff stor læsning oc skriffuelse.

Der fore/ ligger der mest machth paa/ at hiertet kand vorde ledigt/ oc lystigt till at bede/ som oc Ecclesi. siger/ Bered dit hierte/ før end du beder/ paa det/ at du icke skalt freste Gud/ Huad er det andet/ end freste Gud/ naar som munden bladderer/ oc hiertet er der langt fra/ som en prest vti paffuedømet/ plegde saa at bede/ Deus in adiutorium meum intende/ dreng haffuer du lat for vognen/ Domme ad adiuuandum me festina/ pige gack/ oc malcke køerne/ Gloria patri et filio et spiritui sancto/ Løff dreng/ det fenden tager deg/

huordane bøner/ ieg haffuer mange hørt/ oc forfaret vti paffuedømet/ Oc alle de || presters bøner/ haffue fulner været saadane/ De bespaatte ekon Gud/ der met/ saa at/ det vore meget bedre/ at de daablede vti den sted/ der som de icke kunde/ eller vilde gøre naaget/ som bedre vore gjort/ Fordi at ieg haffuer selff/ dess vær/ læst/ oc bedet/ monge saadane horas Canonicas/ saa at Psalmen/ eller bønen vor vde/ før end ieg viste/ om ieg skulde end nu først begynde/ eller om ieg haffde lest hende halffdelen.

269

Oc endog/ at de siget icke alle/ saa vd met munden/ som denne forneffnde prest/ oc icke kaste syslerne/ oc bønerne saa bland huerandre tilsamen/ saa gøre de det dog/ saa vti hiertet/ met tanckerne/ som mand pleger at sige/ de blande huit/ bland soert/ oc menge søt/ oc swrt tilsamen/ saa at naar bønen er vde/ da vide de icke/ hwad de haffue gjort/ eller hworlunde/ de ere komne till ende der met/ De begynde Laudate/ oc strax er deres hw oc sind/ hundrede mile der fra/ til andre forfengelige/ oc forgengelige || verdens sysler/ oc handell/ saa at ieg holler det viselige der fore/ at der skulde icke kunde kome/ naaget læckerligere/ oc vnderligere/ kaagelspil/ for naagen/ end der som hand kunde see de tancker/ som et kaalt/ wachtesompt hierte/ haffuer vti syn bøn/ Men nu seer ieg/ Gud være loffuet/ at det er icke rettelige bedet/ naar som mand forgæder det som mand haffuer saugt Fordi/ at vti en retter bøn betencker mand/ oc ihukomer/ alle ord oc tancker/ fra begyndelsen aff bønen/ indtill enden/ Lige som en goder/ flitig badskerre/ maa tage ganske grandgiffelige vare/ met sine tancker/ sind/ oc øygen paa ragkniffuen/ oc haaret/ oc icke forgæde/ hwor paa law/ hand rager/ eller skær till/ Men der som hand vill/ baade staa oc sladre/ oc tencke paa andet/ da skulde hand/ vell flecke munden op til øret/ eller snappe næsen aff/ eller skære struben vd/ paa den som hand skulde rage/ saa er der ille raget/ saa ad hand motte langt heller ladet været sin ragen/ Saa will hwer ting/ som vell skall gøres/ haffue || et ganske meneske/ met alle sine fem sind/ oc met alle sine lemer/ Fordi/ at mand pleger at sige/ Pluribus intentus minor est ad singula sensus/ Huo som meget oc mangehaande betencker/ Hand tencker intet. Item pectora nostra duas non admittentia curas/ Hwo som vill lægge mange iern/ vti ilden/ paa en tid/ hand brender some aff denom/ oc arbejder intet got/ som kand være naagen loff vert/ Hwor meget mere/ vill en Christen bøn/ haffue et meneskes gantske hierte alene/ om det skal ellers være en goder oc duelig bøn for Gud/ Det er kortelige saugt/ om fader vor/ eller om en anden Christen bøn/ hworlunde ieg pleger selff at bede/ Fordi/ at ieg dier end nu/ paa denne dag/ 270 som et spæt barn/ aff Fader vor/ ieg dricker oc æder/ der aff som et gamelt menneske/ oc ieg kand icke bliffue metter aff hende/ Oc er Fader vor/ meg meget sødere/ oc tacknemeligere end Psalmer (huilcke ieg dog ganske storlige elsker oc holler for de allerbeste bøner) ere/ Sandelige det || finder oc beuiser seg vel/ at den rette øffuerste oc yperste mestere/ oc konstemand/ haffuer gjort oc lert oss Fader vor/ Oc det er stort iemer met oss/ at saadan en bøn/ som er gjort aff saa mechtig en mestere/ skal saa skendelige vden all paaachtelse mures oc blaffres/ vti huermands mund/ alle wegne i verden/ Der ere vell mange/ som om aaret bede/ nogle tusinde Pater noster/ Oc der som de/ kunde end saa bede i tusinde aar/ saa finge de dog aldri at smage rettelige en bogstaff eller tødél der aff/ icke vore det heller rettelige bedet. Summa/ Pater noster (lige som oc Guds eget naffn oc ord) er/ den alle største martyr som mest pines oc plages paa iorden/ Fordi/ at hwermand plager oc misbruger Pater noster/ Men gantske faa finder mand/ som bruge denne bøn rettelige/ eller trøste seg der met/ saa at hiertet kand faa der aff en ret glæde oc hwsualelse. ||

Men naar som ieg haffuer tid/ oc stunder till at bede/ saa tager ieg først/ de thi Guds bwd fore/ før ieg beder Pater noster/ oc optencker/ eller frem siger/ et bwd effter det andet/ at ieg kand der met/ vorde ganske ledig oc beskicket till at bede/ saa meget som mueligt er/ Oc ieg gør meg/ aff hwert bwd/ een deylig skøn firefolt snoder krantz/ vti saa maade/ som her effterfølger/ Jeg setter meg hwert bwd fore/ Først som en lerdøm oc et bwd/ som det er oc i seg selff/ oc tencker/ huad Gud i same bwd/ aluorlige biuder/ oc befaler meg at gøre/ Der nest gør ieg/ en tacksigelse der aff/ for det tredie/ en bekendelse/ eller skrifftemaal (som mand kaller) for det fiende/ en bøn/ besynderlige/ som her effter følger eller met andre lige saadane tancker eller ord.

**Jeg er Herren din Gud som udledde
deg aff den Aegypteste trelldom.||**

271

**Det første Bwd.
Du skat icke haffue fremede**

Guder for meg.

HEr tencker ieg først/ huad Gud vill haffue/ at ieg skall gøre/ oc huad hand lærer meg/ i dette bwd/ som er/ at ieg skal met mit ganske hierte/ hw oc sind/ sette all min tro/ oc haab till hanom alene/ vti alle mine sager/ vti all min nød/ oc trang/ oc tro skadelige/ at hand vill visselige oc alluorlige være min Gudt/ som hand haffuer tilsagt meg/ oc der fore skall ieg oc holle hanom/ om ieg icke vill forlise oc forkaste/ den euige salighed/ oc at mit hierte/ skal icke bygge/ eller sette tro till naaget andet/ være seg enten/ rigdom/ gotz/ penninge/ heder/ ære/ vjdsdom/ vold/ machth/ hellighed/ eller till naaget creature.

Der nest/ tacker ieg Gud/ for sin || grundløse barmhertighed/ at hand haffuer saa bewijst sit faderlige hierte mod meg arme fortapte/ oc fordømpte menneske/ oc steeg her ned till meg veluillige/ vbøden/ vkaldet/ oc foruden all min fortieneste oc verskyld/ oc tilbød seg selff/ at hand vil være min Gud/ aname meg/ vnder sin beskyttelse oc beskermelse/ saa at ieg maa friet forlade meg paa hanom/ vti all min nød/ Fordi/ at hand vill staa met meg/ beware/ trøste/ oc hielpe meg/ Oc der som hand haffde icke saa obenbarlige beuiest seg/ met sit ord mod oss/ oc saa menneskelige talet met oss/ at hand vilde være vor Gud/ da haffde vij arme blinde menneske/ end nu som tilforn/ motte søge effter andre fremede Guder/ Hwo kand ful tacke hanom der fore till euig tid.

For det tredie/ scriffter ieg oc bekender/ mine store mangfoldelige synder oc vtagnemelighed/ at ieg haffuer/ alle mine dage/ saa skendelige/ oc skamelige forachtet saadan en skøn/ mechtig lærdom oc gaffue/ oc || saa gruselige fortørnet Gud/ met mit vsigelige affguderij/ det fortryder meg/ aff hw oc hierte/ oc saa beder ieg om miskundhed oc nade.

272

For det fierde/ beder ieg oc siger/ Eÿa min kiere Gud/ oc Herre/ hielp meg formedelst dÿn naade/ at ieg maa daglige lære io mere oc mere/ oc forstaa dette dit bwd/ o c met mit ganske hierte der effter gøre oc ieffue/ Beuare ia mit hierte/ at ieg icke mere saa forglemer dette bwd/ eller vorder vtagnemelig/ oc søger om hielp/ trøst oc raad/ hoss andre Guder/ enten paa iorden/ eller i naaget creature/ men at ieg/ kan bliffue skadelige/ met en rener tro/ hoss deg min eniste Gud/ till enden Amen kiere Here Gud Fader/ Amen.

Der effter (om meg luster) oc tiden recker till/ oc om mit hierte er opuact oc optent till at bede/ da tager ieg meg det andet bwd fore/ oc snoer det ocsaa vti en firefolt krantz/ som her effterfølger/ ||

Det andet Bwd. Du skalt icke misbruge HERRENS din Guds naffn/

FØrst lærer ieg her/ at holle Guds naffn helligt/ hederligt/ oc skønt/ ved sin rette ære oc verdighed/ oc at ieg skall ick suerie eller bande om Guds naffn/ eÿ liuge eller være hoffmodig/ eÿ søge min egen ære oc naffn/ men ydmygelige paakalle/ tilbede/ prise/ oc loffue Guds naffn/ lade det være min ære oc prÿss/ at hand er min Gud/ oc ieg er hans arme creature/ oc wuerdigste tienere.

Der nest/ tacker ieg hanom/ for sine herlige gaffuer/ at hand haffuer obenbaret oc giffuet meg/ sit hellige naffn/ at ieg kand/ rose meg aff hans naffn/ oc lade meg neffne/ Guds tienere/ || Creatur etc. At hans naffn er min tilfluct/ som et fast oc sterckt slaat (som Salomon siger) till huilcket det retferdige menneske flyr/ oc vorder beskermet.

For det tredie/ scriffter ieg oc bekender/ mine skendelige sware synder/ som ieg alle mine dage haffuer gjort/ mod dette bwd/ icke alsomeneste i det/ at ieg haffuer forsømet oc 273 forglempt at paakalle/ rose/ prise/ oc ære hans hellige naffn/ men ocsaa/ at ieg haffuer været vtagnemelig/ for saadan en mechtig gaffue/ oc haffuer misbruget/ till allehaande skendsel oc synd/ met swerien oc banden/ løgen/ oc bedrægerij/ det gør meg ont/ oc ieg beder om naade oc forladelse.

For det fierde/ beder ieg/ om hielp oc trøst/ at ieg vti fremtiden (nu her effter) motte vell lære dette bwd/ oc at hand vill beuare meg/ fra saadan skendelig vtagnemelighed/ misbrug oc synd/ mod hans hellige naffn/ men at ieg kand findes tacknemelighed/ oc i hans naffns rette frøct oc ære. ||

Oc her formaner ieg deg/ ligesom ieg gjorde tilforn i Pater noster/ at der som den helligaand komer blant saadane tancker/ oc begynder at predicke i dit hierte/ andre høyge oc mechtige rige tancker/ Da gjør hanom den ære/ lad disse forskreffne tancker fare/ oc vær stille/ oc hør till huad hand siger/ der bedre kand end enten ieg eller du/ oc merck oc skriff det vell som hand predicker/ saa faar du vnderlige ting at vide (som Daud siger) vti Guds low oc bwd.

Det tredie bwd. Du skalt hillige din Søndag.

HEr lærer ieg først/ at Sabbath dag/ oc andre hellige dage/ ere icke der fore skickede oc indsætte/ at vij skulle gaa orkeløse oc intet || gøre/ eller oc at vij skulle slemme oc demme/ oc følge legomens løst oc begæring effter/ men paa det at vij skulle hellige denom/ Dog skulle vij det mercke/ at wij kunde icke hellige denom formedelst vore gerninger/ Fordi/ at vore gerninger ere icke hellige/ men formedelst Guds ord/ som er alene gantske reent oc helligt/ oc helliger alle de ting/ som der omgaass met/ være seg enten/ tid/ stæd/ persone/ gerning/ huile/ et cet. Fordi at vore gerninger vorde hellige gjorde formedelst Guds ord/ som Sancte Pouel scriffuer i. Timoth. iiii. at ocsaa alle Creature vorde hellige formedelst Guds ord/ oc en Christen bøn/ Der fore lærer ieg her aff/ at ieg skal om 274 Sabbath dagen/ for alle ting høre Guds ord/ oc betencke det/ oc der effter loffue Gud vti det same ord/ oc tacke hanom for alle sine velgerninger/ || oc bede for meg/ oc for den ganske verden/ Hwo som saa holler seg om Sabbath dagen/ hand helliger rettelige same dag/ effter dette bwd/ Men hwo som icke saa holler seg/ hand gør værre/ end de som arbejde om Sabbath dagen.

For det andet/ tacker ieg Gud/ i dette bwd/ for sine store oc mechtige skøne velgerninger/ at hand lader predicke/ for oss sit hellige ord/ oc haffuer befalet oss/ at handle oc trachtere same ord/ besynderlige om Sabbath dagen/ Huilcken skat intet menneskes hierte/ kand fuldkomelige nock betencke/ Fordi/ at hans ord/ er det eneste liuss/ vti dette verdens mørck/ oc liffsens ord/ trøst/ oc all salighed/ Oc huor som Guds hellige oc salige ord icke er/ der er idel forferdeligt oc gruseligt mørck/ vildfarelse/ parthier oc sechte/ død/ all vløcke/ oc dieffuelsens egen Tirannij/ som wii daglige see for øygene.

For det tredie/ scriffter ieg/ oc bekender myne store synder/ oc skendelige || vtacknemelighed/ at ieg met mit sleme/ skamelige leffnet/ haffuer brøt saa offte Sabbath dagen/ oc saa iemerlige forachtet hans hellige dyre ord/ oc at ieg haffuer været saa lader/ vløstig/ oc fortrøden till at høre det/ ia/ at ieg haffuer icke end en gong hiertelige begeret det/ oc eÿ heller tacket Gud der fore/ Saa haffuer ieg ladet min kiere Gud predicke forgeffues for meg/ oc offuer giffuet den edele skat/ oc traad der paa met myne føder/ huilcket han haffuer formedelst sin Guddomelige godhed/ taget taalmodelige aff meg/ oc icke der fore affladet at predicke stedse fremdeles for meg/ oc at raabe till min sielss salighed met al faderlig oc Guddomelig kerlighed oc troskaff/ At ieg saa haffuer handlet mod dette hans bwd/ fortryder meg storlige/ oc gør meg ret ont aff mit hierte/ Oc ieg paakaller Guds barmhertighed/ oc beder om naade/ oc om mine synders forladelse.

For det fierde/ Beder ieg for meg oc for den gantske verden/ at vor kiere || Fader/ vil holde oss ved sit hellige ord oc icke tage det fra oss/ for vore synder/ vtagnemelighed/ oc ladhed 275 skyld/ at hand vil beuare oss fra parthier/ oc falske lærere/ oc sende oss ret tro arbeydere/ vti sit høst/ det er/ tro oc frome Bisper/ sogneprester/ oc predickere/ oc at hand vill giffue oss/ alle naade/ at vij kunde høre hans ord/ aff deres mund/ lige som aff Guds egen mund/ aname oc ære det met all ydmydighed/ dertill ocsaa tacke ock loffue hanom aff gantske hierte der fore etc.

Det fierde Bud. Du skalt ære dyn fader oc din moder.

FØrst lærer ieg her/ at kende min Gud oc skabere/ huor vnderlige hand haffuer skabt meg/ met siel oc legome oc giffuet meg/ liff/ formedelst mine foreldere/ oc haffuer || giffuet denom saadant et hierte mod meg/ at de vilde gerne tiene meg/ som deres liffs fructh/ føde meg til verden forsee meg/ beuare meg/ optøchte meg met stor flid/ sorg/ fare/ moye oc arbeyde/ oc hand haffuer beuaret meg/ som hand haffuer skapt paa liffs oc sielss vegne/ for vsigelige fare oc nød/ ia/ hand haffuer offte hulpet meg/ lige som han

skabte meg/ alle timer om paa det ny/ Fordi/ at Dieffuelen ligger oss paa halsen/ oc gynner oss icke lifffuet et øygeblick.

Der nest/ tacker ieg min kiere Gud oc skabere for meg/ oc for den gantske verden/ at hand vti dette bwd/ haffuer stichtet oc foruaret/ menneskelige køns nature/ oc slechte/ till at voxer/ øge/ oc formere seg/ det skeer in Oeconomia oc Politia/ det er/ vti husholding oc stads regemente/ Fordi/ at vden desse twende skikkelser eller regementer/ kunde werden icke staa et aars tid/ Fordi at huor || som icke er/ et verdsligt regemente/ der kand icke være fred/ huor som icke fred er/ der kand icke husholding være/ huor som husholding icke er/ der kunde ick børn fødes/ eller optøchtes oc vti saa maade bleffue faders oc moders stat/ till intet/ Men der fore/ staar dette bwd/ holler oc beuarer ved machth/ baade husholding/ oc Stadsregemente/ biuder oc befaler/ børn oc vndersaatte/ hørsomelighed oc lydelse/ oc vill aluorlige at det skall ske/ oc der som det icke skeer/ 276 da vil hand straffe det haardelige/ oc ingelunde ladet være vstraffet/ Ellers haffde børn/ lenge siden/ met deres vlydelse forderuet/ oc ødelagt all husholding/ Desligest haffde oc vndersaattene/ formedelst oprør oc forræderij/ lenge siden ødelagt/ oc till intet giort all stads regemente/ effterdi at børnene/ ere meget flere end foreldrene/ oc vnderdanene/ flere endt regenterne/ Der fore er saadan Guds velgerning vsigelig.

For det tredie/ scriffter ieg oc bekender/ || min sleme vlydelse oc synd/ at ieg mod dette min hellige Guds bwd icke haffuer æret mine foreldere/ eÿ heller været denom hørig oc lydig/ som meg burde at være/ Men offte fortørnet denom/ oc giort denom vrede/ anammet deres milde straff met vtaalmodighed/ murret oc knurret mod denom/ forachtet deres tro formaning oc paamindelse/ efterfølt meget mere et løst selskaff/ oc skalcke/ end mine kære foreldere/ endog at Gud forbander sadane vlydelige børn/ oc lader denom icke lenge leffue/ som vij oc see/ monge omkome skendelige/ oc forfares/ for end de vorde till mend/ Fordi/ at huo som icke vill lyde fader oc moder/ hand skall nødes till/ at lyde bødelen/ eller kome formedelst Guds vrede/ skendelige fra denne werden/ oc miste deree lifff/ Saadant gør meg we i mit hierte/ oc ieg beder om naade oc forladelse.

For det fierde/ beder ieg for meg/ oc for den ganske werden/ at Gud || vil forlene oss naade/ oc vdøse rigelige oc rondelige sin benedidelse/ oc velsegnelse/ baade offuer husholding/ oc stade regemente/ oc at vij kunde her effter bliffue frome/ holle vore foreldere vti ære/ være vore herskaff vnderdanige/ modstaa dieffuelen/ oc icke følge hans indskud till vlydelse/ twedracht/ oc forrederij/ men hielpe till met gerningen/ at der kand holles fred/ oc alting kand gaa vell till/ baade i hwssv oc land/ Gud till loff oc ære/ oss selff till nytte oc gaffn/ oc at vij kunde kende saadane Guds gaffuer/ oc tacke hanom der fore/ Her skall mand indsøre en bøn/ oc bede for sine foreldere/ oc for sit herskaff/ at Gud vill forlæ denom forstand/ oc vijsdom/ till at regære/ oc staa oss fore met fred oc lycksalighed/ oc beuare denom fra Tirannij/ oc grumhed/ at de motte ære Guds 277 ord/ ingen forfølge eller gøre vræt/ Fordi/ at vij skulle forhuerffue saadane || mechtige store gaffuer aff Gud met vor bøn/ som Sancte pouel oss lærer/ Ellers er Dieffuelen vort herskaff/ oc den offuerste Abet vti Hoffgaarden/ oc gaar ilde till i alle maade.

Fader oc moder skulle ocsaa betencke/ at de icke forgæde seg selff/ eller deres børn oc tyende/ men alvorlige bede/ at vor kiere Fader/ (som haffuer giffuet denom sit naffns oc embedens heder oc ære oc vill at de skulle oc holles oc æres for fader oc moder) vill forlæ denom naade oc benedidelse/ till at regære oc bierge seg/ børn oc tyende/ gudelige oc Christelige/ at hand vill giffue denom vijsdom oc krafft/ at optøchte saa deres børn/ at de kunde ret hjertelige effterfølge denom/ oc være denom hørige oc lydige/ Fordi at baade børn/ oc børnenes fructh oc fremgong i Guds frycth/ oc i foreldernes lydelse/ er en stor Guds gaffue/ at de kunde ret || optychtes/ oc bliffue hart veed Guds frycth/ oc veed all tycth/ ære/ oc icke falde der fra/ eller bliffuer et hwss eller hussholding/ plat till en swinsti/ ia/ till en skalcke skole/ som mand finder mongesteds hoss groffue/ vgudelige/ oc vbeslauguet folk/ som haffue ingen Guds frycth eller ære.

Det femte Budord. Du skalt icke sla ihieil.

HEr lærer ieg først/ at Gud vill haffue det aff meg/ at ieg skal elske min neste/ oc icke gøre hanom naagen skade paa sit lifff/ enten met ordt/ eller gerninger/ icke formedelst vrede/ vtaalmodighed/ had/ affvend/ eller naagen ondscaff/ ieg skall icke heffne meg paa hanom/ eller gøre hanom naagen skade/ Men ieg skal vide meg skyldig at være/ till at hielpe oc raade hanom det beste/ vti all || sin liffs nød/ Fordi at Gud haffuer giffuet meg i dette bwdord/ min nestes lifff/ till geme oc forwariaë/ Oc desligest haffuer hand befalet min neste/ at hand skal foruare mit lifff/ oc som Jesus Syrach siger/ 278 hand haffuer befalet/ huert menneske/ at foruare sin nestes lifff oc velfart.

Der nest/ tacker ieg Gud/ for sin vsigelige kerlighed/ sorge/ oc troskaff/ mod meg/ at hand haffuer opbygt oc opreist/ saa sterck en vold oc muer omkring mit lifff/ at huert menneske er skyldigt till/ at skaane oc beuare meg/ oc at ieg skall lige saadan være mod alle menneske paa iorden/ hand vill oc endelige/ at hans budord/ skall holles veed machth/ oc der som det icke skeer/ da haffuer hand giffuet oc befalet/ Herredome oc herskaff swerdet/ till at straffe oc pine denom som veluillige offuertræde dette bwdord/ Oc der som hand haffde icke giffuet oss dette bwdord/ da skulde vell Dieffuelen komme saa gruseligt mord aff sted bland oss/ at ingen skulde kunde || leffue frij en stund/ Som det oc skeer/ naar Gud er vreder/ oc vill straffe denom som vholdersome oc vtagnemelige ere.

For det tredie/ Skriffter ieg oc klager her offuer min oc all verdens ondscaff/ at vii icke aleneste saagruselige vtagnemelige ere/ for saadan hans faderlige kerlighed oc sorge som hand haffuer for oss Men ocsaa (det som er ia alt for meget skendeligt) at vij icke kunde kende saadant et bwdord oc lærdom/ oc eÿ heller ville lære/ men forachtet lige som det kome oss intet ved/ eller som vij haffde intet gaffn eller nytte der aff/ saa trygge gaa vij hen/ lægget intet paa hierte/ haffue ingen samuittighed der offuer/ at vij saa mod dette bwdord/ forachte oc forlade vor neste/ ia forfølge/ lastre/ skende/ oc der till mett i vort hierte døde/ oc dræbe hanom/ vij følge vor vrede/ grumhed oc all ondscaff/ lige som || vii gjorde ret vell der met/ Sendelige/ det er tid at vij klage oc skrige offuer oss selff/ fordi/ at vij ere skalcke/ onde/ blinde/ oc vgudeligt folck/ riffue oc bide/ støde oc træde/ oss bland huerandre/ som de vilde diur paa marcken gøre/ oc frychte saadant et aluerligt Guds bwdord plat intet etc.

For det fierde/ beder ieg/ at vor kiere Fader vill lære oss at kende saadane sine hellige bwdord/ oc hielpe oss at vij kunde leffue oc at holde oss der effter/ oc at hand vill beuare oss alle tilsamen fra den mordere/ som er en mestere offuer all mord 279 oc skalckhed/ oc at hand vil giffue rigelige sin naade till/ at alle menneske (oc vij met denom) kunde elske huerandre/ oc at den ene skall ville aname den anden met kerlighed/ glæde/ fred/ sagtmodighed/ venlighed/ oc godthedt/ forlade || huerandre all skyld oc brøde/ bære huer den andens brøst/ oc skrøbelighed/ vti et Christeligt brødreskaff/ oc saa leffue vti en ret fred oc endrechtighed/ som dette budord vduiser/ oc lærer oss at gøre.

Det siette budord. Du skalt icke bedriffue hoer.

HER lærer ieg oc saa/ huad Gud tencker om meg/ oc huad hand vill at ieg skall gøre/ besynderlige at ieg skall leffue kyskelige/ blusomelige/ maadelige/ oc endrechtelige/ baade met tancker/ ord/ oc gerninger/ oc at ieg skall icke locke/ beligge/ krencke/ eller skende/ naagen mands hustru/ daatter eller pige/ men hielpe raade/ oc gøre alt det som kand tiene till deres tucth oc ære/ oc hielpe at løcke oc tillstoppe/ de vnyttige munde/ som gerne met deres løgen oc bagtalelse || ville stæle/ heder oc ære fra denom/ Fordi/ at alle desse ting/ bør meg at gøre/ oc Gud vill det saa haffue/ at ieg icke aleneste skall lade min nestes hustru/ oc denom som hanom tilhøre/ vkrenckede/ oc vskemedede/ men ieg er oc saa plichtich till/ at hielpe der till met/ at deres tucth oc ære kand beuares/ oc holdes veed machth/ lige som ieg vill at min neste skal gøre/ mod meg det same/ beskerme min ære oc gode tœckt/ oc alle deres/ som meg tilhøre/ oc beuise seg aldeles mod meg som dette bwdord vduiser.

Der nest/ tacker ieg min kiere Herre oc Gud/ som er meg en tro Fader/ for saadane sin naade oc velgerning/ at hand met dette bwdord vill skytte oc beskerme/ min mand/ søn/ suend/ hustru/ datter/ oc pige/ oc forbiuder saa aluorlige oc hart/ att naagen skall gøre denom skam/ oc skendsel/ Fordi/ at han giffuer meg en frij leÿde/ oc vill ingelunde/ at dette hans bwdord/ skal offuertrædes/ oc der som ingen vill straffe dette 280 bwdordes offuertrædelse/ da vil hand det selff || skaffe/ Der kand ingen vndløbe hanom/ Fordi/ at saadant et vlidigt meneske/ skal enten pines her i verden/ eller vti helffuedes affgrund/ till euig tid/ For hand vill haffue kysckhed/ oc kand icke lide/ at mand bryder echteskaff/ eller bedriffuer hoer/ Som vij oc daglige see/ at de som leffue deres leffnet vti horerij/ oc vkysckhed/ oc icke ville bedre seg/ faa gerne en onder affgong aff verden/ Ellers vore det vmugeligt/ at naagen hulde met fred sin hustru/ børn/ eller tyende/ ved tycth oc ære/ for saadane vrene vkyske oc skalckhafftige dieffuels tienere oc dyrckere/ fom ere/ bolere/ horeiegere/ Oc der som Gud icke straffede saa haardelige same synd/ da skulde der bliffue en gruselig vnaturlig beblandelse/ at folck skulde løbe tilsamen som hunde/ eller andre vskellige bester/ som det skeer naar Gud er vreder paa oss/ oc drager sin haand fra oss/ Oc lader oss velte vdaff en slemhed till en anden. ||

For det tredie/ bekender ieg mine synder/ som ieg mod dette bwdord bedreffuet haffuer/ met min tancke/ ord oc gerninger/ alle mine dage/ oc icke aleneste haffuer været vtacknemelig for saadan skøn lærdom oc gaffue/ men haffuer ocsaa murret mod Gud/ at hand haffuer bwdet saadan tycth oc kysckhed/ oc icke ladet allehaande wtycth oc skalckhet frij oc vstraffet/ Jeg haffuer oc forachtet/ bespattet/ oc forhaanet

echteskaff/ oc huldet det for et forbandet leffnet/ Som de synder mod dette bwdord ere oc blandt alle andre synder de groffueste/ oc skendeligste/ oc kunde icke skiules eller aarsages vti nagen maade/ det fortryder meg aff mit hierte/ at ieg giort haffuer etc.

For det fierde/ beder ieg for meg oc all verden/ at Gud vill giffue oss sin naade/ till at holle dette hans bwdord met vilie oc kerlighed/ saa at icke aleneste vif selff maae leffue kyskelige/ men ocsaa hielpe oc raade andre der til. ||

Lige saa ferdes ieg aff sted/ met de andre bwdord/ om ieg haffuer tid oc stunder der till/ oc om meg det saa løster/ Fordi/ som ieg haffuer tilforn saugt/ vill ieg/ at ingen skall være bunden till desse mine ord oc tancker/ men ieg fremsetter dette mit Exempel oc efftersyn/ hwo som vill/ hand maa effterfølge det/ 281 oc huo som kand hand maa forbedre det/ Oc hand maa paa en tid tage seg et bwdord fore at offuerueye/ eller oc alle samen till lige/ om hanom saa løster/ Fordi at naar som Sielen giffuer grandgiffuelige acth paa naaget/ huad heller det er ont eller got/ saa kand hun vti et øygeblick mere tencke/ end tungen kand tale vti thi stunder/ oc federen kand scriffue i thi dage/ Saa mechtig en subtilig ting er det om Sielen eller aanden/ Der fore kand hun snarlige offuerløbe/ de thi budord/ naar hun vil det gøre/ oc er hendes aluere.

Det siuffuende bwdord. Du skalt icke stiaele.

FOr det første/ lærer ieg her/ at ieg skal icke tage min nestes gots/ eÿ heller holde det mod hans vilie/ huercken lønlige eller abenbarlige/ icke være vtro oc falsk vti handel/ tieneste/ arbejde/ eÿ heller forfreme min ting/ met tyffuerrij/ falsk oc suig/ men ieg skal nære meg met mit ansigtes swed/ oc æde mit eget brød/ met all troskaff oc ærlighed/ Item at ieg skall hielpe till/ at min nestes gots (lige som mit eget) skall icke falskelige/ met tyffuerij oc bedregerij/ vorde hanom affuent eller bortaget/ Jeg lærer ocsaa her/ at Gud beskytter oc beskermer/ formedelst dette bwdord/ mit eget gots/ meg till gode oc gaffn/ aff sin faderlige forsyn oc store aluorlighet/ i det/ hand vill att ingen skall stiaele fra meg mit gots oc næring/ oc hwo som dette bwd offuertræder da haffuer Gud laugt straff der til/ oc befalet bødelen gallie oc reeff/ oc der som Bøddelen kand det icke straffe/ saa straffer hand || det selff/ at saadane menneske vorde paa det siste vselige/ arme/ oc euige stackarle/ som mand plæger at sige hoss de Tyske/ En tyff i vngdomen/ en staadere vti alledomen/ Item den tredie arffuing/ skal icke side glader aff vretfonget gots/ oc som wallen siger/ male quesit male perdit.

Der nest/ tacker ieg Gud/ for sin euige veluillighed oc godhed/ som saadan lærdom haffuer giffuet meg/ oc den gantske 282 verden/ till en vern oc beskerkelse/ offuer mine timelige ting/ som hand haffuer giffuet meg/ For der som hand icke selff taage saa vare paa vor ting/ oc hulde oss denom till gode/ da skulle ingen aff oss/ beholde en pending/ eller en skiffue brød hieme till sit.

For det tredie/ Bekender ieg alle mine synder oc vtagnemelighed/ om ieg haffuer falsket naagen/ oc atspurt mit gaffn/ met min nestes skade/ om ieg haffuer handlet vtrolige met min neste vti køb/ sall/ oc saadan anden handel/ etc.

For det fierde/ Beder ieg om Guds || naade/ at ieg met den ganske verden motte grangiffuelige offuerweye/ oc indsette dette bwdord i mit hierte/ oc der effter forbedre mit leffnet/ oc at alle falskhed oc swig/ raaff/ finantzer/ oc snedighed/ met all vræt/ motte ia mere oc mere forminskes oc afflægges/ oc snarlige paa det siste/ formedelst den yderste domme dag/ aldeles bortages oc ødelægges/ det er alle Christne menneskes/ ia/ alle creatures ydmyge begæring/ som Paulus scriffuer til de Romere vti det viij. Cap.

Det ottende bwdord. Du skalt icke bære falskt vidnesbyrde mod din neste.

DEtte bwdord lærer oss først/ at holde sandhed for øÿgen/ oc at fly alle løgen oc forfengelighed/ at wy kunde

gerne høre oc tale got om andre/ oc vende alting || till det beste/ Oc dette bwdord/ er en ret muer oc vold/ at beskerme vort gode røchte/ heder oc ære/ oc vskyldighed met/ mod saa monge listige/ falske/ oc bagtalendes tunges/ mod alle løgnafftige oc suigefulde ord/ huilcke Gud vil saa suarlige skaffe/ som de andre synder der tilforn omtalet er.

Der nest/ bør meg at tacke Gud/ baade for denne lærdom oc beskerkelse/ som hand meg i dette bwdord giffuet haffuer.

For det tredie/ skulle vij bekende/ huorlunde vij haffue 283 fremdraget vort leffnet/ vti saadane sware synder/ som ere/ løgn/ suigefulde ord/ bagtalelse/ oc falske vidnesbyrde/ met huilcke vij haffue forført vor neste/ oc gjort hanom skade/ paa sit gode rychte/ heder oc ære/ oc vskyldighed/ huilcke oss haffde burt at forsware oc beskerme/ lige som vort eget rychte/ heder oc ære.

For det fierde/ bede wij Gud om hielp oc trøst/ at vij kunde faa naade/ till at holde dette bwdord her effter/ oc till at rettelige bruge vor tunge/ till vor nestes forbedring vti alle maade. ||

Det niende oc tiende bwdord. Du skalt icke begære din nestes huss ey heller hans hustru.

DEtte bwdord lærer oss i det første/ at vij skulle icke vende vor nestes gots/ eller andet hwad hans er/ til oss/ met naagen finantz eller rettighed/ som vij kunde lade oss tække der till at haffue/ vnder et falskt skin/ lige som vij haffde ret met at fare/ men at vij skulle hielpe hanom till at beholde sit/ oc emodstaa den som hanom det vill frauende/ lige som vij vilde vort eget skulde foruares oc beskermes oss till gode/ oc dene bwdord/ er en vern oc vold/ mod atskillig surfittighed/ kraagelaw/ finantz/ omslaw/ selsin pract/ oc suigefulde paafund/ som denne verdens børn/ aagerkarle/ tingstude/ spitzbaaffuer/ hugstere/ trøglere/ oc vretferdige kiøbmend bruge till at kratze/ riffue/ oc skrabe till samen met ret oc vret/ indtil saa lenge || at de faa deres rette fortiente løn/ pine oc straff som denom visselige bider oc tilstaar.

For det andet/ skulle vij tacke Gud for saadan en mechtig oc merckelig/ velgerning/ at hand vil haffue oss/ met alt det som oss tilhører beuarede/ oc beskermede vti alle maade.

For det tredie/ skulle wy bekende vore synder/ som vij haffue bedreffuet/ mod dette bwdord oc denom angre vti vort hierte/ oc bede om naade oc syndsens forladelse.

284

For det fierde/ skulle vij bede oc begære/ hielp oc naade/ till at forbedre vor leffnet/ saa at vij kunde ia mere oc mere rette oss effter desse bwdord.

Der som naagen haffuer nu saa long tid oc rwm till/ oc er beskicket i sin aand till at bede/ da kand hand vti lige saadane maade/ offuerløbe oc gøre en firefolt snoder krantz aff Credo/ eller den hellige Tro/ som skiffes oc deles vti iij hoffuetstøcke/ oc artikkel effter de iij Personer vti Guddomen. ||

Den første Artikkel om vor skabning. Jes tror paa Gud Fader altsommegtigste himmels oc jordens skabere.

HEr skinner først/ et mechtigt stort oc klart liuss vti dit hjerte/ der som du vilt det annamme/ som giffuer deg kortelige till kende/ oc lader deg see/ det som intet tunge maall kan vdrede/ oc vti ingen bøger kand fuldkomelige bescriffues/ som er/ Huad du est/ huor aff du haffuer din oprindelse oc begyndelse/ oc huor vdaff himel oc iord ere skaffte/ Fordi at du est Guds creature oc gerning/ det er/ ved deg self oc i deg self

est du slet intet/ du formaat eÿ heller naaget aff deg selff/ Huad vost du for tusinde aar? Huad vor himel oc iord for sex tusin aar? saa slet intet/ som det er intet/ der aldri vorder skabt/ men det som du est/ det som du kant oc formaat/ leffuer oc haffuer/ det kalles oc er Guds Creature || oc gerning/ som du her tilstaar met din mund/ oc bekender din tro/ Der fore haffuer du intet/ som du kand rose deg aff for Gud/ vden at du est aldeles intet/ oc hand er din skabermænd/ oc kand ocsaa gøre deg till intet paa huilcket øygeblick hanom løster/ Dette liuss kand icke menneskens fornufft begribe/ monge mechtige oc høylerde mend/ haffue søgt effter at vide huad hemel/ iord/ mennesken/ oc creatur er/ men de kunde det icke finde/ men her vti denne artickel/ kand mand det klarlige finde/ Fordi/ at du 285 hører vel her/ at Gud haffuer skabt hemel oc iord aff intet/ der forre er sielsens paradys vti denne artickel vti huilken hun kand omwandre oc beskue/ Guds gerninger/ oc vnderlige mirackler/ om huilcke her wore langt at tale om.

For det andet/ skulle vij her tacke Gud/ at hand aff sin grundløse barmhertighed oc naade/ haffuer skabt oss aff intet/ oc opholler oss aff intet/ vort gantske leffnet igennem/ oc at vij ere saa mechtige/ Fostelige/ fawre/ oc deylige creature/ met legome/ siell/ fornufft || oc fem sind/ etc. oc for hand haffuer skicket oss till Herrer i verden/ offuer fiske fugle/ diwr etc. her till høre de første iij Capittel vti den første Mosibog/ som kalles Genesis.

For det tredie/ skulle vij bekende oc begrede/ vor vantro oc vtacknemelighed/ at vij haffue icke lagt dette paa hierte/ icke heller giffuet der acth paa/ icke trode/ offuerueÿde/ tracterede/ bekende vor skabelse/ oc vore mere skødeløse end vilde bestier/ oc vfornufftige creature.

For det fierde/ ville vij bede om en sand oc stadig tro/ at vij kunde aff vort gantske hierte/ tro den same gode Gud at være vor skabere som denne Artikel indholder.

Den anden Artickel om vor genløselse. Oc paa Jhesum Christum hans eneste søn etc.

HEr skinner ocsaa et herligt oc merckeligt liuss/ som lærer oss hworlunde vij worde frigiorde/ formedelst || Guds søn Jesum Christum vor Herre/ fra døden/ som vij vore vnderlagde oc till euig tid fordømte for Adæ synd skyld/ lige som du skalt icke nu tuiffle der paa/ effter den første Artickel/ at du est eÿ regnet i tallet/ met de andre Guds Creature/ oc est et met denom/ saa bør deg ocsaa at regne oc telle deg/ at være en aff denom/ som igenløse ere/ oc der paa intet twiffle/ Oc dette ord vor/ eller oss/ skalt du inderlige indsette vti dit hierte/ oc lige som artikelen indeholder/ Jeg tror ocsaa paa 286 Jesum Christum vor Herre/ saa skalt du ocsaa tencke/ at hand er pint for oss/ eller oss till gode/ døde for oss/ opstod for oss/ oc huor stor hand er/ da er hand vor/ oc for vor skyld bleff hand saadan/ gjorde oc lidde saadant/ saa at du bliffuer ia en aff denom som sige/ wor Herre.

For det andet/ skulle vij inderlige aff vort hierte tacke Gud/ for saadan hans godhed mod oss/ oc glædes vti aanden for denne igenløselse.

For det tredie/ skulle vij begræde oc bekende/ den store vantro oc twilaffthighed/ || som vij haffue till same Guds naade oc godhed/ O huor gruselige Affguderij deg kand da kome vti hw/ som du haffuer bedreffuet/ mod denne Artickel/ met saa monge helligene dyrckelser/ met dine egne gerninger/ oc andre optenchte dyrckelser som ere twert mod denne vor igenløselse.

For det fierde/ skalt du bede Gud/ at hand vill giffue deg naade till/ at bliffue her effter indtill enden stadelig vti en sand vforfalsket tro/ till vor herre Jhesum Christum.

Den tredie Artickel om vor helliggørelse. Jeg tror paa den Helligaand etc.

HER er nu det tredie mechtige liuss/ som lærer oss/ hworlunde vij skulle vdwortes her paa iorden/ finde oc begribe same skabere oc same genløserer/ oc huad ende det skall faa met all ting/ her vore vell meget at tale om/ men dette er summen/ huor som helst den hellige kircke er/ der findes ocsaa Gud vor skabere/ || Gud vor genløserer/ oc Gud den helligaand/ det er den helligaand som oss daglige hellig gør formedelst syndsens forladelse etc. Den hellige kircke er ocsaa der/ som Guds ord om saadan en tro till Christum predickes/ reent oc klart/ oc mennesken det bekender/ Her faar du nock at tencke paa/ huad den helligaand daglige forarbejder i den hellige kircke.

287

Der fore skalt du her tacke Gud/ at hand haffuer kallet deg/ ind vti samme hellige forsamling. Item du skalt begræde oc bekende/ din vtroskaff oc vtagnemelighed/ at du haffuer intet achtet/ men aldeles forglempt sadan ting/ Oc du skalt bede Gud om en sand oc visser tro/ vti huilcken du kant bliffue stadelige/ indtill saa lenge du komer der hen/ som alting achter bort at kome/ oc till euighed bliffue/ det er/ effter legomens opstandelse till det euige lifff/ AMEN.

Tryct i Magdeborg hoss Hanss Walther.

M.D. XLI.

288

NOTER TIL EN ENFOLDIG BEDEBOG.

S.259, L. 1. *Magdalene Michels*, g. m. *Michel Pedersen Akeleye*, Borgmester i Odense 1506-39, Datter af *Knud Drage*, Høvedsmand paa Nyborg Slot og Fru *Magdalena Trottesdatter*. - *Knud Michelsen* til Skennerup d. 1588. - Se C. T. *Engelstoft*, Odense Byes Historie, 2.Udg. 1880, Navneregister; *Danmarks Adels Aarvog* 1884, S. 15 f.; *Bircherod*, Lærde Mænd født i Odense, jfr. foran S. 253.

Den omtalte Studierejse er utvivlsomt P.'s Wittenbergerrejse 1531-37. Om P.'s Udgifter her jfr. Gelehrter Männer Briefe, 1758, I, p. 5 f.

S. 260, L. 20. Orig. *ein* for *een*, hvilket skyldes den tyske Sætter. Dennes Virksomhed spores gennem hele Bogen. Saaledes har Orig. S. 265, L. 15 *viender* for *fiender*; S. 268, L. I *vor meg* for *for meg*, sst. L. 15 *vorhindre* for *forhindre*; S. 269, L. 21 *stan* for *staa*; S. 270, L. 25 *ein* for *een*; S. 271, L. 17 *steig* for *steeg*, sst. L. 12 *sick* for *seg*; S. 274, L. 3 og L. 34 *vor* for *for*, sst. L. 26 *haffer* for *haffuer*; S. 275, L. 33 *beualer* for *befaler*; S. 276, L. 15 *vorbander* for *forbander*, sst. L. 24 *vorlene* for *forlene*, sst. L. 34 *vorstand* for *forstand*; S. 278, L. I *voruare* for *foruare*, sst. L. 23 *haffe* for *haffue*; S. 279, L. 9 *bedriffe* for *bedriffue*, sst. L. 33 *offertrædes* for *oftuertrædes*; S. 280, L. 26 *vortryder* for *fortryder*, sst. L. 33 *tid* oc *stunden* for *tid* oc *stunder*, jfr. S. 270, L. 20 *tid*/ oc *stunder*; S. 281, L. 25 *reiff* for *reeff*; endvidere S. 263, L. I, S. 266, L. 32 og S. 282, L. I *offer* for *offuer*; S. 285, L. 17 *vuornufftige* for *vfornufftige*. Som det vil ses, sammenblandes v og f (*ffv* og *ff*), *ei* sættes for *ee*, og tyske Endelser indsniger sig. - S. 269, L. 11 findes Formen *lækkerligere* for *ladderligere* svarende til *lecherlicher* i den tyske Text; muligvis har Palladius selv mekanisk overført Ordet, som ellers ikke findes i Dansk. Derimod kan den ovennævnte Form *reiff* ikke skyldes Overførelse fra den tyske Text, da denne her har *strick*.

S. 261, L. 5. *tøssuer*, Orig. *tøssner*.

S. 261, L. 9 *ingen*, Orig. *inge* for alm. *inge[x]*.

S. 261, L. 16. *formaledidelse*, Orig. *formaledidel-* | *delse*.

S. 261, L. 18. *dobelt*, Orig. *døbelt*.

289

S. 261, L. 36f. Palladius følger her den tyske ikke den latinske Text, men uden at benytte den retoriske Virkning i Modsætningen mellem Mennesket, der er "*lass vnd faul*", og Djævlen, der er "*nickt faul noch lass*", se den ty. Udg. 1536, Bl. A 4r.

S. 263, L. 9. *ick* findes hyppigt for *icke*, f. Ex. S. 266, L. 7, sst. L. 26; S. 272, L. 19; S. 275, L. 29 o.m.fl.

S. 264, L. 2. *forminsket*, "lille", ty. *wenig*.

S. 264, L. 5. *omuent oc affuent*, ty. *bekere vnd wehre*.

S. 264, L. 12. *hoffuedkuldens omstørte*, ty. *das sie vom stuel gestortzt...*, lat. *ut a sede depositi et præcipitati...*

S. 264, L. 22. *tøcke oc støcke* = ty. *tücken vnd stücken*, d. v. s. "Kneb og Streger". *Tykke*, ty. *tücken* - ubeslægtet med *Tykke*, nord. *pykkja* - er meget sjælden i Dansk. Jfr. Herman Weigeres Rævebog, Bl. 75v L. 4.

S. 264, L. 29. *gladelige*, Orig. *gladleige*.

S. 264, L. 32. *buller*, ty. *wuetenl toben*.

S. 265, L. 2. *anslaw oc finantzer*, ty. *böse anschlege vnd pracktiken*.

S. 265, L. 2. *bliffue*, Orig. *blffue*.

S. 265, L. 4. *siunger*, Orig. *sunger*.

S. 265, L. 6. *brød*, Orig. *brod*.

S. 265, L. 11-18. Her findes i den tyske Original pligtskyldigst en Bøn for "vnsern lieben herrn Keiser" (Karl d. Femte), hvorefter følger Bønner for de mindre Konger og Fyrster, specielt for den enkelte Stats egen Regent. Dette har Palladius omformet - hvilket er den eneste reelle Ændring, han har foretaget i hele Bedebogen - idet han har almindeliggjort Udtrykket til "Keyseren oc alle Konger" og ladet Ønskerne kulminere i Bønnen for "vor kiere Herre oc Konge" (Christian d. Tredje). Der var jo heller ingen Grund for en dansk Protestant til at holde inderlige Bønner for Karl d. Femte. Den ty. og lat. Text lyder:

Luthers Orig., Bl. A 7r

Gib vnsern lieben herrn Keiser/ glück vnd heil wider seine feinde/ gib jm weisheit vnd verstand/ das er sein irdisch Reich rugiglich vnd glücklich regire. Gib allen Konigen/ Fursten vnd herrn/ guten rat vnd willen/ jre land vnd leute jnn stille vnd gutem recht zu erhalten/ sonderlich hilff vnd leite vnsern lieben Landsherrn. N. vnter des schutz vnd schirm du vns bewarest/ das er fur allem vbel behut/ fur falschen zungen/ vnd vntrewen leuten sicher/ seliglich regire.

Den lat. Overs., Bl. A 6v

Adsis quæso auxilio tuo optimo Cæsari nostro, pugnanti contra hostes suos, fortuna conatus illius, dona illi sapientiam, prudentiam, et intellectum, gubernam omnia illius consilia, omnes cogitationes, tit terrenum hoc Regnum suum pacifice et fæluciter administret. Dona quæso omnibus Regibus Principibus et Magistratibus, bona et salutaria consilia utque uelint quæ optima sunt, et subditos suos in pace iusticia et æquitate tueantur, In primis uero custodi et rege Principem nostrum sub cuius ditione et tutela tu nos protegis, ut ab omni malo, ab omni periculo liberetur, ut a linguis dolosis, adulatricibus, et fucatis, ab hominibus impijs et sua quærentibus nec ex animo consulentibus tutus, prospere et pie gubernet. 290

S. 265, L. 22. *timelig værlig*, ty. *gnedigs wetter*, jfr. Kalkars Ordb. IV, 389.

S. 266, L. 2. *gack icke mett oss for dom* "gaa ikke i Rette med os", ty. *gehe nicht mit vns ins gericht*, lat. *ne quæso intres nobiscum in indicium*.

S. 266, L. 12-13. *de fortørne deg/ i det/ at de forlægge* ("krænke") os, ty. *Denn sie thun jn selbs damit das grösste leid/ das sie dich an vns erzürnen*.

S. 266, L. 23. *vogne vackre alm*. Tautologi i 16. Aarh.; ty. *wacker vnd frisch*.

S. 267, L. 11. *fra denne iemerlige dall*, ty. *von diesem iamertal*, jfr. St. Peders Skib, 1554, Bl. C 8r: *denne ørken oc iemerdal*.

S. 267, L. 30. Udtrykket *till lod oc quinthen* findes hverken i den ty. eller lat. Text.

S. 268, L. 2. *hierte*, Orig. *hiert*.

S. 268, L. 10. *kant*, l.Pers. S., vel Sætterfejl for *hand*.

S. 268, L. 19. *stor læsning oc skriffaelse*, ty. *viel lesen vnd tichten*, lat. *multorum liberorum lectione aut accuratissima meditatione*.

S. 268, L. 21. *Ecclesi.*, Orig. *Eccelsi.*; Bibelstedet er Præd. 4. n.

S. 268, L. 22. *hierte*, Orig. *herte*; denne Form findes kun i Sæmmensætningen *barmhertighed* (f. Ex. S. 271, L. 15), der uændret er overført fra Tysk.

S. 268, L. 26. *lat for vognen*, ty. *angespannen*, "spændt for", jfr. Bornholmsk Ordbog 1908, S. 200, Feilbergs Ordbog II, 361. Den lat. Overs.: *deme helcia equis*, altsaa: tag Aaget af Hestene, 3: "spænd fra". Dette svarer til *ausgespannen* i Udg. 1534 og 1535 (Nr. 1 og 3 foran), mens Nr. 2, 4, 6 og 8 har *angespannen*. Den lat. Overs. har da rimeligvis benyttet flere Udgaver.

S. 268, L. 34, *Canonicas*, Orig. *Canicas*.

S. 269, L. 4. Orig. *tanckern*.

S. 269, L. 4-5. *de blande huit/ bland soert/ oc menge søt/ oc swrt tilsamen*, ty. *sie werffen das hundert jns tausent*, lat. *et quod germanico Prouerbio dicitur, centum conjiciunt inter mitte*.

291

S. 269, L. 7-8. *strax er deres hw oc sind hundrede mile der fra/ til andre forfengelige/ oc forgengelige verdens sysler/ oc handell*, ty. *Flux sind sie im schlauraffenland*, lat. *illico animus est in fortunatis insulis, hoc est, in popina atque in patinis et nescio quibus mundanis friuolisque negocijs*. "Slaraffenlandet" træffes i danske Skrifter først i 17. Aarh.l

S. 269, L. 11. *læckerligere*, ty. *lecherlicher* "latterligere", jfr. Noten til S. 260, L. 20.

S. 269, L. 11. *vnderligere*, Orig. *vndereigere*.

S. 269, L. 15. *mand*, Orig. *hand*.

S. 269, L. 17. *en goder/ flitig badskerre* etc.; Luther skriver for sin gode Ven Badskeereren Mester Peter, hvad de danske Læsere rigtignok ikke kunde vide noget om.

S. 269, L. 21. *stan oc sladre*, Københavnerudg. *staa oc sladre*, ty. *plaudern*.

S. 269, L. 25-32. Her afviger Palladius' Oversættelse baade fra den tyske og latinske Text (ligesom de øvrige Steder, hvor Ordsprog skal gengives, jfr. Noten til S. 269, L. 4 og til S. 281, L. 28). Disse har:

Luthers Text, Bl. B 4r

Also gar wil ein jglich ding/ so es wol gemacht sol werden/ den menschen gantz haben/ mit allen sinnen vnd gliedern/ wie man spricht/ Pluribus intentus minor est ad singula sensus/ Wer mancherley denckt/ der denckt nichts/ macht auch nichts guts.

Den lat. Overs., Bl. B 3r

Sic quælibet res, quodlibet negocium, si modo rite et probe apparari et omnibus numeris absolutum esse debet, totum requirit hominem cum sensibus et membris omnibus, Id quod et docemur illo uersiculo trito. Pluribus intentus minor est ad singula sensus, Nam qui cogitat uaria, nihil cogitat, et qui pluribus simul est intentus, nulli rei est intentus nihil bene perpendere nec quicquam agere et promouere dignum laude potest.

*
- 292

S. 270, L. 22. Orig. *optenckeer*.

S. 271, L. 13, *vijsdom*, Orig. *vijsdon*.

S. 271, L. 29. *vtagnemelighed* findes ligesom *vtagnemelig* adskillige Gange i Stedet for *vtacknemelighed*, *vtacknemelig*; se S. 272, L. 5; S. 273, L. 2 og L. 8; S. 274, L. 36; S. 278, L. 15 o. fl.

S. 272, L. 17. *FØrst*, Orig. *FOrst*.

S. 272, L. 24, *sine herlige gaffuer*, Orig. *sin herlige gaffuer*.

S. 272, L. 27, *et fast oc sterckt slaat*, ty. *eine feste burck* (Ordspr. 18.10).

S. 273, L. 9. *at ieg kand findes tacknemelighed*, vistnok Fejl for... *tacknemelig*, jfr. ty. *das ich danckbar erfunden werde*.

S. 273, L. 15. *hand... der bedre kand end enten ieg eller du*, ty. *dem... ders besser kan denn du*, lat. *ei qui te melior est artifex*. Tilføjelsen om egen Ufuldkommenhed skyldes altsaa Palladius selv.

S. 273, L. 17. *saa faar du underlige ting at vide*, ty. *so wirstu wunder erfahren*.

S. 273, L. 27. *men formedelst*, Orig. *formedelst*, ty. *sondern durchs*.

S. 273, L. 31, S. 274, L. 8. Orig. *God, Gods*, muligvis en Kompromisform mellem den danske Forfatters *Gud* og den tyske Sætters *Gott*, jfr. Noten S. 288.

S. 273, L. 32, *hellige*, Orig. *helli-* | *lige*.

S. 274, L. 6. *holler*, Orig. *hyller*, men Kbh.trykket *holler*; Formen *hyller* er vistnok enestaaende i dansk Litteratur - den svarer næppe til en omlydt Taleform *heller* (jfr. sønderjy. *hæller*), men maa snarere forklares som Sætterfejl; jfr. Noten S. 279, L. 4.

S. 274, L. 16. *parthier oc sechte*, ty. *rotten*, sml. S. 275, L. 1 *parthier* = ty. *rottengeister*.

S. 275, L. 3. *Bisper/ sogneprester/ oc predickere*, Kombination af den tyske Originals *Pfarher vnd Prediger* og den latinske Oversættelses *Episcopos siue Prædicatores*.

S. 275, L. 10. Orig. *FOrst* for *FØrst*.

S. 275, L. 12. *giffuet*, Orig. *giffuer*.

S. 275, L. 18. *hulpet*, Orig. *hulptet*.

S. 275, L. 19. *halsen*, Orig. *halfen*. Udtrykket: *ligger oss paa halsen* er Indskud af Palladius.

S. 275, L. 26, *regementer*, Orig. *re-* | *regementer*.

S. 276, L. 7, *derfore*, Orig. *derfare*.

S. 276, L. 17. *for end*, "før end". Denne Form findes sporadisk ogsaa hos Holberg, og det er derfor sandsynligt, at der 293 virkelig har eksisteret Dobbeltformer: *for end* og *for end*, ligesom *før* op i 18. Aarh. vexlede med den uomlydte Form *for*.

S. 277, L. 8. *sit naffns oc embedens heder oc ære*, Orig. *sit naffns embedens heder oc ære*; ty. *seines namens und ampts ehre*.

S. 277, L. 14 *baade børn oc bernenes fructh oc fremgong i Guds frycth oc i foreldernes lydelse*, lat. *et liberi et liberorum profecfas atque pietas*, ty: *beide, kinder vnd jr gedeyen*.

S. 278, L. 10. *ueluillige "forsætlige"*, Indskud af Pall.

S. 278, L. 25. *lastre "kraenke"*, ty. *verletzen*.

S. 278, L. 30, *troede*, Orig. *freoede*.

S. 279, L. 4. *sagtmodighed*, Orig. *sagtmÿdighed*. Vist Sætterfejl. Formen lindes ellers ikke hverken i Litteraturen eller i Dialekterne.

S. 279, L. 29. *beskerme*, Orig. *beskerne*.

S. 280, L. 14. *vreder*, Orig. *vrede*.

S. 280, L. 22. *skalckhet*, Orig. *skalcket*, ty. *buberey*.

S. 280, L. 22. *haffuer*, Orig. *gaffuer*.

S. 280, L. 24. *Som*, Orig. *som*; *ere*, Orig. *ere/*.

S. 280, L. 30. *aleneste*, Orig. *alene- neste*.

S. 281, L. 1. *hand*, Orig. *mand*.

S. 281, L. 16. *men jeg skal noere meg met mit ansigtes swed*, ty. *sondern solle mich im schweig meiner nasen neeren*.

S. 281, L. 25. *bødelen*, ty. *Meister Hansen*; jfr. S. 276, L. 19 *bødelen*, ty. *dem hencker*.

S. 281, L. 28-31. Atter her findes paa Grand af Vanskeligheden ved at gengive Ordsprog (og Fristeisen tu at indføje ny enstydig) Forskel saa vel fra den tyske som fra den latinske Text (jfr. Noten tu S. 269, L. 4 og L. 25). Disse har:

ty., Bl. D 2r

Wie man spricht/ Wer jung gern stilet/ der get im alter betlen/ Item/ Vnrecht gut drühet nicht/ Vnd ubel gewonnen/ bösllich zuronnen.

lat., Bl. C 8r

Quemadmodum uerissima jactatur inter Germanos sententia, Qui furatur primis annis, mendicat aetate proeucta, Et uerissimus est hie uersiculus, De male quaesitis non gaudet tertius haeres. Item, quod Plautus dixit, hic minime uanus, Male partum peius disperit.

Betydningen af andet Ordsprog i den danske Oversaettelse: at røvet Gods ikke varer til tredjc Slaegtled, forstaas jo først ved Jaevnførelse med Latinen.

S. 281, L. 30. *wallen* d. e. Romeren (Latinerne).

S. 283, L. 4. *gode*, Orig. *godt*.

S. 283, L. 21, *selsin prackt* d. e. *selsyn prackt* "sjælden, ualmindelig Snedighed".

294

S. 283, L. 22. *spitsbaaffuer*, "Spidsbuber", "listige Slyngler".

S. 283, L. 23. *hugstere*, Ordet er ukendt.

S. 283, L. 23. *trøglere*, mnt. *truggeler*, næppe som alm. i 16. Aarh. "Tigger"; muligvis en uheldig Gengivelse af den lat. Texts *quæstuariorum* (*quæstuaris*, en der søger Vinding, Aagerkarl), idet Pall. har jævnført *quæro* og *trygle*.

S. 283, L. 23. *riffue*, Orig. (ligesom Københavnertrykket) *rifne*.

S. 284, L. 21. *Huad*, Orig. *Haud*.

S. 285, L. 9. *siell*, Orig. *sieil*.

S. 285, L. 20. *Artikel* Orig. *Aetikel*.

S. 286, L. 2. *opstod*, Orig. *opstad*.

S. 286, L. 13. *egne*, Orig. *egn*.

S. 286, L. 33. *kireke*, Orig. *kircken*.

S. 287, L. 3. *vtagnemelighed*, Orig. *vtagnemeleighed*.